

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO TEISĖS KATEDRA

VAIDA GRIGONYTĖ
TEISĖS IR VALDYMO PROGRAMA

VADOVAVIMAS PROCESUI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
lekt.
Artūras Drigotas

Konsultantas –
doc. dr.
Vigintas Višinskis

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
1. AKTYVAUS TEISĖJO VAIDMENS ĮTVIRTINIMAS	6
1. 1. Socialinio civilinio proceso mokyklos bei socialinio civilinio proceso teorijos kūrėjo Franco Kleino idėjos nulemiančios aktyvaus teisėjo vaidmens pasirinkimą	6
1. 2. Teisėjas Lietuvos civiliniame procese ir jo aktyvų vaidmenį lemiančios priežastys	7
2. TEISĖJO VADOVAVIMO PASIREIŠKIMAS CIVILINIO PROCESO STADIJOSE	10
2. 1. Terminas “vadovavimas procesui” prasmės atskleidimas	11
2. 2. Civilinės bylos iškėlimas teisme	12
2. 2. 1. <i>Asmens teisės kreiptis į teismą prielaidų ir asmens teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygų tikrinimas</i>	12
2. 2. 2. <i>Ieškinio elementų įtaka tolesniam procesui ir teisėjo veiksmams. Teisėjo aktyvumas vertinant ieškinio elementus</i>	14
2. 2. 3. <i>Trūkumų šalinimas ir išaiškinimo pareiga</i>	17
2. 2. 4. <i>Kiti teisėjo veiksmai civilinės bylos iškėlimo stadijoje</i>	18
2. 2. 5. <i>Ypatingoji teisena ir civilinės bylos iškėlimas</i>	19
2. 3. Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui	20
2. 3. 1. <i>Ižanginė pasirengimo teisminiam nagrinėjimui dalis</i>	22
2. 3. 2. <i>Pagrindinė pasirengimo teisminiam nagrinėjimui dalis</i>	25
2. 3. 2. 1. <i>Ieškovo galimybės keisti ieškinio dalyką ar pagrindą kontrolė</i>	25
2. 3. 2. 2. <i>Įrodymų rinkimas teismo iniciatyva</i>	27
2. 3. 2. 3. <i>Įrodymų sąsajumo kontrolė</i>	30
2. 3. 2. 4. <i>Teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus</i>	31
2. 3. 2. 5. <i>Teismo pareiga siekti ginčo šalių sutaikymo</i>	32
2. 4. Teisminis nagrinėjimas	35
2. 4. 1. <i>Parengiamoji teismo posėdžio dalis</i>	36
2. 4. 2. <i>Bylos nagrinėjimas iš esmės</i>	38
2. 4. 3. <i>Baigiamosios kalbos</i>	39
2. 5. Neįsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas apeliacine tvarka	41
2. 6. Įsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas kasacine tvarka	43
3. TEISĖJO GALIMYBĖS VALDYTI PIKTNAUDŽIAVIMO PROCESINĖMIS TEISĖMIS ATVEJUS	46
3. 1. Sprendimas už akių kaip viena iš kovos su piktnaudžiaujančia procesu šalimi forma	46
3. 2. Teismo nuobaudos	50
IŠVADOS	54
Literatūra	56
SANTRAUKA	58
SUMMARY	59

IVADAS

Šiuolaikinėje visuomenėje individai tarpusavyje susiję daugybe sudėtingiausių ryšių: nuolatos sudaromi įvairiausi sandoriai, taigi individai gali tapti verslo partneriais, bendrasavininkiais, juos gali sieti nuomos santykiai, o tokie institutai kaip santuoka, šeima paliečia beveik kiekvieną visuomenės narį. Tokioje daugybėje individus siejančių ryšių, santykių į kuriuos jie sueina gausoje, kartais išsivelia koks nors nesusipratimas ir tuomet natūraliu šios ryšių, santykių sistemos elementu tampa konfliktas. Jį individai gali pasiryžti spręsti ir teisme. Tada tampa aktualus savo teisių žinojimas, jų išmanymas, sugebėjimas jomis pasinaudoti bei jas apginti. Siekiant apsaugoti bei įgyvendinti individų teises, norint, kad tomis teisėmis būtų tinkamai pasinaudota, pirmiausia savo vaidmenį, teises ir pareigas labai gerai turi išmanyti šių teisių sergėtojai – teisėjai. Kaip teigia V. Valančius „net ir tobuliausias įstatymas tėra tik negyva raidė, bazė, kurios veiksmingumas didžiąją dalimi priklauso nuo to, kaip įstatymas bus suvokiamas ir taikomas“.¹ Taigi didele dalimi nuo teisėjo kompetencijos, jo teisės išmanymo ir korektiško taikymo priklausys šalių konflikto tinkamas išsprendimas. Korektiškas proceso pravedimas (kuris įmanomas tik teisėjui gerai išmanant ir taikant proceso teisės normas) yra pirmas žingsnis teisingo ir teisėto sprendimo priėmimo link.

Šio magistro baigiamojo *darbo problema* ir bus teisės sergėtojo, centrinės proceso figūros - teisėjo vaidmuo.*

Analizuojamos temos *mokslinį naujumą* nulemia tai, jog iš atliktos literatūros analizės matyti, kad tiek rengiant naująją Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksą (toliau tekste – LR CPK), tiek jam įsigaliojus teisės tyrinėtojai didžiausią dėmesį pirmiausia sutelkė socialinio civilinio proceso modelio aptarimui (tai paaiškinama tuo, jog LR CPK būtent ir yra paremtas šiuo modeliu, o nuo to, kuriuo iš modelių vadovaujamosi priklauso viso civilinio proceso struktūra) bei šio modelio akcentuojamiems principams. Socialinio civilinio proceso modelio bei jo sąlygojamų principų aptarimas žinoma šiek tiek atkleidžia ir teisėjo vaidmens pasikeitimus, tačiau plačiau kokie pokyčiai laukia teisėjo įsigaliojus naujam CPK analizavo tik V. Valančius bei V. Nekrošius pastabas pateikdami daugiau prognozių pagrindu, nes jų straipsnių rengimo metu šiuo metu galiojantis Civilinio proceso kodeksas dar nebuvo įsigaliojęs ar buvo vos pradėjęs galioti, o kai kurie klausimai ir negali būti pastebėti kodekso parengiamojoje stadijoje ir problemos atsiskleidžia bei iškyla tik jau pačiame CPK praktinio įgyvendinimo procese. CPK galiojant jau tris metus teisėjų, kuriems tenka „tinkamo teismo proceso laikymosi garanto

---

¹ V. Valančius. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 20.

* Aut. past.: vartojant sąvoką *teisėjo vaidmuo* turimas omenyje ne tik teisėjo aktyvumas ar pasyvumas, bet ir jo teisės bei pareigos, taip pat atliekami procesiniai veiksmai civiliniame procese, kurių pagalba užtikrinama tinkama civilinio proceso eiga bei teisingas ir teisėtas konflikto išsprendimas.

vaidmuo², vaidmens analizė buvo primiršta ir praktiniai naujo teisėjo vaidmens įgyvendinimo aspektai bei sunkumai su kuriais susiduriama plačiau neaptariami, išskyrus trumpą V. Valančiaus pirmųjų dviejų kodekso galiojimo metų apžvalgą.

Magistro baigiamojo *darbo aktualumas* pasireiškia tuo, jog korektiškas teisėjo vaidmens suvokimas aktualus:

- 1) tiek pačiam teisėjui, kadangi:
  - a) geras procesinių normų išmanymas leidžia procesą pasukti tinkama vaga, o kvalifikuotas darbo atlikimas turėtų būti kiekvieno teisėjo siekis,
  - b) teisingai interpretuojant procesines normas užtikrinamas svarbiausių proceso tikslų, t.y. koncentruotumo, ekonomiškumo, operatyvumo įgyvendinimas, siekti šių tikslų teisėją įpareigoja CPK,
  - c) teismo sprendimas priimtas nesilaikant numatytų įstatymo įpareigojimų gali būti aukštesnės instancijos teismo panaikintas, o klaidos turės įtakos vertinant teisėjo kompetenciją, teisėjo karjeros galimybėms;
- 2) tiek proceso dalyviams, nes jie yra suinteresuoti:
  - a) kad teisėjas kokybiškai atliktų savo darbą, o tai jis gali padaryti tik tinkamai aiškindamas ir taikydamas teisę, t.y. tik suvokdamas savo vaidmenį procese,
  - b) kad ginčas būtų išspręžiamas per įmanomai trumpiausią laiką, vadovaujantis ekonomiškumo principu, t.y. siekiant minimalių sąnaudų, to vėlgi bus įmanoma pasiekti, jei teisėjas tinkamai vadovaus pasirengimui teisminiam bylos nagrinėjimui, taip pat teisminiam nagrinėjimui, o tai gali būti įgyvendinama tik teisėjui kompetentingai naudojantis savo teisėmis bei pareigomis,
  - c) patys žinoti, kas yra leistina, privaloma ar draudžiama teisėjui, nes tokiu būdu jie gali apsaugoti savo teises, pavyzdžiui, pareikšdami nušalinimus dėl teisėjų šališkumo ir pan.;
- 3) tiek ir visai visuomenei, nes vadovaujantis socialiniu civilinio proceso modeliu, kuriuo paremtas LR CPK, teisinis ginčas yra suvokiamas, kaip socialinis konfliktas, kurio išsprendimu yra suinteresuota visa visuomenė, todėl teisėjo, kaip asmens, siekiančio tą konfliktą pašalinti, vaidmens suvokimas bus aktualus ir jai.

Kaip jau pati išduoda iškelta magistro baigiamojo darbo problema šio *tiriamąjo darbo objektas* – centrinės proceso figūros – teisėjo vaidmuo, o *tiriamąjo darbo dalykas* - teisėjo teisių

---

² V. Valančius. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 19.

ir pareigų, atliekamų procesinių veiksmų, aktyvumo apimtis priklausomai nuo civilinio proceso stadijos, bylos kategorijos ir teisenos.

Magistro baigiamajame darbe, įpareigojant pačiam temos pavadinimui, buvo suformuluoti sekantys *tiksłai*:

- 1) atskleisti kaip pasireiškia teisėjo vadovavimas civiliniame procese;
- 2) kokių įstatymo leidėjo suteiktų procesinių priemonių pagalba teisėjas kreipia procesą ginčo išsprendimo link.

Siekdama užsibrėžto tikslo, autorė iškėlė sekančius *uždavinius*:

- 1) atskleisti socialinio civilinio proceso mokyklos bei socialinio civilinio proceso teorijos kūrėjo Franco Kleino idėjas;
- 2) aptarti civilinio proceso modelį Lietuvoje ir socialinio civilinio proceso modelio įtaką jam;
- 3) išanalizuoti termino “vadovavimas procesui” prasmę;
- 4) ištirti teisėjo vadovavimo aktyvumą priklausomai nuo civilinio proceso stadijos, bylos kategorijos ir teisenos.

Siekis atskleisti tyrimo probleminį klausimą suponavo kompleksinį teorinių bei empirinių mokslinio tyrimo metodų naudojimą. Pagrindinis empirinis mokslinio tyrimo metodas, kuriuo naudotasi atliekant tyrimą – dokumentų analizė. Šio metodo pagalba buvo tiriami galiojantys teisės normų aktai (LR CPK, Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas ir kt.), teisės tyrinėtojų straipsniai, monografijos, vadovėliai ir pan. Lyginamosios analizės metodas padėjo lyginant įvairių autorių straipsnius, kitas publikacijas, susidaryti kritišką, objektyvų požiūrį į nagrinėjamą temą ir pasitelkiant interpretacijos bei apibendrinimų metodus padaryti pagrįstas išvadas.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalys, skirstomos į smulkesnius struktūrinius vienetus (pirmoji dėstomoji dalis yra labiau susijusi su socialinio civilinio proceso modelio ir juo paremtu Lietuvos civilinio proceso bei socialinio civilinio proceso modelio sąlygojamo civilinio ginčo suvokimo aptarimu, o taip pat teisėjo vadovavimo civiliniam procesui principo turinio atskleidimu ir tokiu būdu sudaro teorinį bazinį pagrindą pereiti prie antrojoje dalyje analizuojamo praktinio teisėjo vadovavimo civiliniam procesui atskleidimo, analizuojant teisėjo aktyvumo kitimą priklausomai nuo civilinio proceso stadijos, bylos kategorijos ir teisenos, o trečiojoje (praktinėje) dalyje analizuojama šalių piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, teisėjo nurodymų nesilaikymo ir piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės), išvados, naudotos literatūros sąrašas bei darbo reziumė lietuvių ir užsienio (anglų) kalbomis.

1. AKTYVAUS TEISĖJO VAIDMENS ĮTVIRTINIMAS

1. 1. Socialinio civilinio proceso mokyklos bei socialinio civilinio proceso teorijos kūrėjo Franco Kleino idėjos nulemiančios aktyvaus teisėjo vaidmens pasirinkimą

Siekdama atskleisti šio magistro darbo temą ir remdamasi tuo, jog tyrinėja Lietuvos civilinį procesą bei turėdama omenyje, kad Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pagrindas yra socialinė civilinio proceso mokykla, o „nuo to, kuria iš mokyklų vadovaujamosi, daugeliu atvejų priklauso ne tik teismo vaidmuo procese, bet ir viso civilinio proceso struktūra, jam keliamų uždavinių supratimas, teismo ir šalių galių santykio procese suvokimas“³, tiriamojo darbo analizę autorė ir pradės nuo socialinio civilinio proceso mokyklos bei socialinio civilinio proceso teorijos kūrėjo Franco Kleino idėjų aptarimo.

Vienas iš šios teorijos kūrėjui Francui Kleinui rūpimų klausimų buvo civilinio ginčo santykis su visuomenės ir valstybės interesais. Spręsdamas civilinio ginčo santykio su visuomenės ir valstybės interesais klausimą F. Kleinas teigė, jog interesų konfliktai, kurie yra susiję su visuomenėje galiojančios teisės taikymu, taigi ir su visuomenėje esamos teisinės tvarkos įgyvendinimu, yra reikšmingi tiek valstybei, tiek visuomenei, todėl juos sprendžiant būtina atsižvelgti ir į šių subjektų interesus.⁴ Anot F. Kleino „kiekvienas konfliktas, kuris sukuria sąlygas procesui įvykti, kartu reiškia ir normalios darbo atmosferos tarp atskirų visuomenės elementų sutrikdymą, o pažvelgus į teisinį konfliktą dar bendresniu požiūriu, jį galima apibūdinti kaip kliūtį, trukdančią normaliai funkcionuoti visuomeniniam gyvenimui“.⁵ Esant tokiam civilinio ginčo suvokimui, kai jis suprantamas ne vien tik kaip privatus šalių reikalas, bet kaip reikšmingas visai visuomenei, kai civilinis konfliktas suprantamas ne tik kaip paprastas teisinis, bet kaip ir socialinis konfliktas, kaip konfliktas, trikdantis ekonominių santykių plėtotę, sutrikdantis šalių civilinę apyvartą ir F. Kleino nuomone darantis tiesioginę įtaką nacionalinio turto mažėjimui (per visą turto iššaldymo laikotarpį negaunama jokios naudos ir nesukuriama naujo produkto)⁶ logiškai nuoseklus atrodo F. Kleino iškeliamas proceso socialinės funkcijos tikslas – greičiau, paprasčiau ir pigiau išspręsti ginčą. Tiek socialinis civilinio ginčo suvokimas, tiek ir šio suvokimo nulemtas bei Franco Kleino iškeltas proceso socialinės funkcijos tikslas įtakoja proceso koncentruotumo, ekonomiškumo, operatyvumo, aktyvesnio teisėjo vaidmens akcentavimą bei teisėjo vadovavimo civiliniam procesui principo įtvirtinimą. Kai civilinis konfliktas pripažįstamas turinčiu reikšmės visai visuomenei ir tokį konfliktą siekiama kuo

³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 31.

⁴ Klein F., Engel F. Der Zivilprozeß Österreichs. Mannheim, 1927. S. 187.

⁵ Idem. S. 190.

⁶ V. Nekrošius. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. 1999, Nr. 33 (1), P. 46.

greičiau, paprasčiau ir pigiau išspręsti teisėjo vadovavimo civiliniam procesui principo įtvirtinimas yra neišvengiamas, nes kaip teigė F. Kleinas aktyvus teisėjas, turintis plačius vadovavimo procesui ir procesinės medžiagos koncentracijos įgaliojimus yra pagrindinė priemonė pasiekti greito ir ekonomiško proceso.⁷ Be to, tai vienintelė proceso figūra, kuri gali kvalifikuotai valdyti civilinį procesą ir turimų žinių pagalba kompetentingai siekti minėtų tikslų įgyvendinimo bei socialinio konflikto išsprendimo.

Aktyvaus teisėjo vaidmens pasirinkimą lemia ir vienas pagrindinių šio modelio tikslų – materialiosios tiesos nustatymas, t.y. kiek galima tikresnių tarp šalių susiklosčiusių materialinių teisinių santykių nustatymas. Teisėjui esant tik pasyviu proceso stebėtoju šio tikslo pasiekimas sunkiai įsivaizduojamas.

XIX a. pabaigoje ir XX a. buvo matoma labai aiški socialiosios civilinio proceso mokyklos vyravimo tendencija kontinentinėje Europos dalyje. Remiantis socialinio civilinio proceso modeliu buvo priimami Austrijos, Prancūzijos CPK, Švedijos procesinis įstatymas ir t. t. Visuose šiuo modeliu paremtuose įstatymuose vienareikšmiškai numatytas aktyvesnis teismo vaidmuo, įtvirtinami proceso ekonomiško, koncentruotumo ir kooperacijos principai, atsakomybė už proceso eigą padalijama ginčo šalims ir teismui, apribojama beribė šalių valdžia, pripažįstant, kad egzistuoja ir viešasis interesas proceso baigtimi, numatomas materialiosios tiesos nustatymo būtinumas, galimybių vilkinti procesą šalinimas, žodinio ir rašytinio bylos nagrinėjimo derinimas ir panašiai. Šiuo keliu pasuko ir Lietuvos CPK rengėjai.⁸

1. 2. Teisėjas Lietuvos civiliniame procese ir jo aktyvų vaidmenį lemiančios priežastys

Nors galiojančiame CPK aptinkama ir nuostatų nesvetimų liberaliajai civilinio proceso mokyklai⁹, tačiau, kaip jau buvo minėta, šiuo metu galiojančio CPK rengėjai daugiausia rėmėsi socialiojo civilinio proceso mokyklos idėjomis.

Kaip patvirtinimas, jog Lietuvos Respublikos civilinis procesas grindžiamas socialinio civilinio proceso mokyklos idėjomis yra Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje formuluojami panašūs Franco Kleino išskeltiems civilinio proceso tikslams¹⁰, tikslai:

- 1) asmenų pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių ar įstatymų saugomų interesų gynimas;

⁷ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principo ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 53.

⁸ V. Nekrošius. Naujasis Civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai // Teisė. 2002, Nr. 44, P. 103.

⁹ V. Valančius. Kai kurie naujojo Civilinio proceso kodekso bruožai // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20), P. 193.

¹⁰ Aut. past.: remdamasis greito, pigaus, paprasto civilinio ginčo vizija F. Kleinas išskyrė šiuos civilinio proceso tikslus: (1) aiškumas ir prieinamumas, (2) proceso pigumas, (3) proceso ekonomiškas, (4) proceso koncentruotumas, (5) teisingo sprendimo priėmimas. (V. Nekrošius. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. 1999, Nr. 33 (1), P. 45 – 47).

- 2) *tinkamas įstatymų taikymas teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus ir juos vykdant;*
- 3) *kuo greitesnis teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas*¹¹;
- 4) teisės aiškinimas ir plėtojimas.

Taip pat, kaip teigia V. Valančius “iš tiesų reikšmingų civilinio proceso principų – proceso koncentracijos ir ekonomiškumo (naujojo CPK 7 str.), kooperacijos (naujojo CPK 8 str.) atsiradimas, galbūt tiksliau – aiškus fiksavimas, neabejotinai signalizuoja, kad naujojo Lietuvos CPK modelio ištakos – kontinentinės teisės tradicijoje, paremtoje socialiaja civilinio proceso mokykla”.¹²

Su socialinio civilinio proceso modelio perėmimu buvo įtvirtintas ir aktyvus teisėjo vaidmuo Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse. Kaip pastebi V. Nekrošius aktyvų teisėjo vaidmenį lemia sekančios priežastys¹³: 1) teismo pareiga nustatyti materialiąją tiesą byloje. Anot V. Nekrošiaus tai neįmanoma teisėjui esant pasyviu proceso stebėtoju; 2) bylos nagrinėjimo koncentruotumo tikslas. Tik aktyviai bendradarbiaudamas su šalimis, turėdamas galimybę patikslinti jų įrodinėjimo pareigą, pateikti joms klausimų, duoti nurodymų, teismas gali tinkamai pasirengti nagrinėti bylą ir tuo užtikrinti, kad ji bus išnagrinėta jau per pirmąjį teismo posėdį. Pagaliau tik aktyvių galių turintis teisėjas gali imtis įstatyme numatytų priemonių prieš procesą vilkinančią šalį. Tačiau visos bylos nagrinėjimo pagreitinimo priemonės neturėtų atimti iš teisėjo galimybės pririnkti į bylos nagrinėjimo eigą ir daryti jai įtaką taip, kad būtų sudarytos sąlygos priimti teisingą (materialiuoju požiūriu) sprendimą. Kitaip tariant, siekiant bylos nagrinėjimo koncentruotumo tikslo būtina atsižvelgti į materialiosios tiesos principą, net jeigu kartais dėl to procesas sulėtėtų; 3) realios šalių lygybės procese užtikrinimas, kai faktiškai jų galimybės nėra lygios. Tik aktyvus teisėjas gali pasiūlyti šaliai rasti advokatą, papildyti bylos medžiagą, pateikti papildomus įrodymus, o kartais net išreikalauti jų savo iniciatyva ir pan. Aktyvus teisėjas prisideda prie šalies teisės būti išklausytai (ši teisė įtvirtinta ir EŽTK 6 straipsnio pirmojoje dalyje) realizavimo, nes būtent aktyvaus teisėjo pagalba šalis gauna galimybę pasisakyti visais esminiais sprendimui klausimais, o tam, kad šalis įgyvendintų šią teisę, ji pirmiausiai turi žinoti, kas byloje yra svarbu.¹⁴ Teorijoje daugeliu atvejų pripažįstama, kad teisėjas, kuris teisės neišmanančiai ginčo šaliai padeda pasirinkti tinkamą elgesį, kartu įgyvendina šalių lygybės principą ir prisideda, kad ginčas būtų teisingai išspręstas.¹⁵ Procesas

¹¹ Aut. past.: šie tikslai yra pabrėžiami autorės ir siejami atitinkamai su Franco Kleino iškeltais teisingo sprendimo priėmimo ir proceso ekonomiškumo bei koncentruotumo tikslais.

¹² V. Valančius. Kai kurie naujojo Civilinio proceso kodekso bruožai // *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 28 (20), P. 195.

¹³ Nekrošius V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principo ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002. P. 40-41.

¹⁴ E. Novak. *Richterliche Aufklärungspflicht und Befangenheit*. Bochum, 1991. S. 12.

¹⁵ *Idem*. S. 11.

turi garantuoti, kad šalis nepralaimės bylos vien todėl, kad ji nėra tokia intelektualiai ar iškalbi kaip jos priešininkė.

Taigi atsižvelgiant į socialinio civilinio proceso modelio įtaką bei nepamirštant ir aptinkamų liberaliosios civilinio proceso mokyklos idėjų Lietuvos mišriame civiliniame procese teisėjas, kaip asmuo, kuriam suverenas (tauta) patikėjo vykdyti teisingumą, turi rūpintis visuomeninių santykių stabilumu, kuo greitesniu teisinės taikos atkūrimu ir ginčo neišplitimu, todėl teisėjas gali įpareigoti šalį patikslinti reikalavimus, pateikti papildomų įrodymų, kartais peržengti reikalavimų ribas ar rinkti įrodymus savo iniciatyva, vadovauti pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui stadijai, nustatyti procesinius terminus bei sankcijas už jų pažeidimą ir panašiai (socialiosios civilinio proceso mokyklos įtaka). Kitaip tariant, nors iš šalių neatimama teisė rūpintis proceso eiga (liberaliosios civilinio proceso mokyklos įtaka) ir tai yra ne tik jų teisė, bet ir pareiga, tačiau teisėjas vadovauja procesui, rūpinasi jo skatinimu, judėjimu pirmyn, kontroliuoja proceso eigą, kad procesas visose stadijose būtų vedamas sąžiningai, kad šalių teisės būtų lygios, kad nebūtų piktnaudžiaujama teise, rūpinasi civilinio proceso tikslų užtikrinimu bei teisingumo atstatymu. Vis dėlto, vadovaudamas procesui teisėjas nėra visada vienodai aktyvus. Galiojančiame CPK pastebimas skirtingų socialinę reikšmę turinčių ginčo proceso taisyklių diferencijavimas. Civilinio proceso kodeksas teismui sudaro galimybes „važiuoti dvejomis vėžiomis“: teisėjas yra gan aktyvus viešojo intereso bylose ir bylose su silpnesniosios šalies elementu¹⁶ ir žymiai mažiau aktyvus sprendžiant privatų šalių ginčą, kai šalys yra atstovaujamos advokatų. Teisėjo aktyvumo ribos skiriasi ne tik priklausomai nuo bylos kategorijos, teisenos, bet ir atsižvelgiant į bylos stadiją. Tačiau kokios bebūtų teisėjo aktyvumo ribos anot V. Valančiaus “teismo procesas nėra ir negali būti žaidimas be taisyklių”¹⁷, o išaiškinti šias “žaidimo taisykles” bei užtikrinti jų laikymąsi yra teisėjo pareiga. Teisėjo “žaidimo taisyklių” išmanymas ir naudojimas gali būti apibrėžtas terminu – “vadovavimas procesui”, todėl sekančių skyrelių dėmesio centre ir bus “vadovavimo procesui” termino analizė bei teisėjo vadovaujančio vaidmens įgyvendinimo aspektai.

---

¹⁶ V. Valančius. Kai kurie naujojo Civilinio proceso kodekso bruožai // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20), P. 197.

¹⁷ V. Valančius. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 21.

2. TEISĖJO VADOVAVIMO PASIREIŠKIMAS CIVILINIO PROCESO STADIJOSE

Pirmojoje šio darbo dalyje atkreipus dėmesį į socialinio civilinio proceso mokykla paremtą LR Civilinio proceso kodekse įtvirtintą aktyvų teisėjo vaidmenį, šios dalies tikslu tampa termino „vadovavimas procesui“ esmės atskleidimas bei teisėjo vadovaujančio vaidmens atskleidimas civiliniame procese. Kadangi teisėjo veiksmai civiliniame procese yra nulemti tiek civilinio proceso tikslų, principų, tiek ir proceso loginės sekos, todėl, autorės nuomone, siekiant tinkamai atskleisti pasirinktą temą bei stengiantis išlaikyti loginius ryšius tarp atskirų skyrių ir poskyrių darbe racionaliausia toliau teismo vaidmenį nagrinėti keliaujant civilinio proceso stadijomis. Analizuojant teisėjo aktyvumo (vadovavimo intensyvumo) kitimą priklausomai nuo civilinio proceso stadijos tuo pačiu bus atkreipiamas dėmesys ir į atskirų kategorijų bylas bei teisėjo vadovavimo intensyvumo (aktyvumo) aspektus ypatingojoje teisenoje.

Kadangi bylinėjimasis yra daug laiko, lėšų reikalaujantis procesas (civilinio proceso išlaidomis pripažįstama ne tik valstybės išlaidos visai teisingumo vykdymo sistemai (atlyginimai teisėjams, pagalbiniam personalui, pastatų išlaikymo išlaidos ir pan.), advokatų honorarai, šalių, liudytojų ir ekspertų laiko sąnaudos, bet ir nematerialios vertybės, kaip nervai, baimė ar psichologinis išsekimas¹⁸), todėl siekdamas taupyti šias sąnaudas bei atsižvelgdamas į svarbiausius civilinio proceso principus, įstatymų leidėjas civilinį procesą skaido į stadijas. Civilinio proceso suskaidymas į stadijas užtikrina nuoseklų bylos nagrinėjimą bei įveda skaidrumo į patį procesą. Kiekvienai iš stadijų keliami tik jai būdingi reikalavimai ir tikslai (kurių visuma veda prie galutinio tikslo – teisinės taikos tarp ginčo šalių atstatymo), todėl stadijų išskyrimas procese palengvina teisėjo darbą. Jis žinodamas konkrečios stadijos paskirtį ir tikslus imasi atitinkamų priemonių jiems pasiekti. Tokiu būdu yra apibrėžiamos teisėjo galimų atitinkamoje stadijoje veiksmų ribos ir įgyvendinami proceso operatyvumo, koncentruotumo ir kiti principai.

Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse skiriamos šios civilinio proceso stadijos:

- 1) civilinės bylos iškėlimas;
- 2) pasirengimas civilinės bylos nagrinėjimui;
- 3) teisminis nagrinėjimas;
- 4) neįsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas apeliacine tvarka;
- 5) teismo sprendimų vykdymas;
- 6) įsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas kasacine tvarka;

---

¹⁸ C. Baudenbacher. Rechtsverwirklichung als ökonomisches Problem. Zürich, 1985. S. 38.

7) proceso atnaujinimas.¹⁹

Ne visos iš minėtų stadijų yra privalomos. Privalomosiomis yra bylos iškėlimo, pasirengimo ir teismo nagrinėjimo stadijos.²⁰

Siekdama atskleisti šio darbo temą autorė sieks parodyti kokių priemonių gali imtis teisėjas kreipdamas procesą tinkama linkme kiekvienoje iš privalomų civilinio proceso stadijų, neįsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas apeliacine tvarka ir įsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas kasacine tvarka stadijose. Kadangi pirmosios instancijos teismų teisėjams tenka pagrindinis vaidmuo atskleidžiant ginčo esmę²¹, todėl privalomosios civilinio proceso stadijos teisėjo vadovavimo procesui prasme bus analizuojamos detalčiau, o neįsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimo apeliacine tvarka ir įsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimo kasacine tvarka stadijos bus lyginamos su privalomosiomis civilinio proceso stadijomis teisėjo vadovavimo įgyvendinimo aspektu ir bus analizuojamos siauriau, atkreipiant didesnę dėmesį tik į pasireiškiančius skirtumus.

2. 1. Termino “vadovavimas procesui” prasmės atskleidimas

Kaip jau buvo minėta praėjusiuose skyreliuose Lietuvos CPK pagrindas yra socialinio civilinio proceso modelis, kuris sąlygoja aktyvesnį teismo vaidmens suvokimą. Teisėjas rūpinasi ginčo neišplitimu, kuo greitesniu teisinės taikos atkūrimu tarp ginčo šalių, o tai yra pasiekama teisėjui vadovaujant civiliniam procesui. Taigi kokios prasmės slypi po terminu “vadovavimas”? Kokia šio termino prasmė civilinio proceso kontekste? Kaip reikia suvokti teisėjo “vadovavimą”? Ir kodėl svarbu atskleisti termino “vadovavimas procesui” prasmę?

Šio termino prasmės atskleidimas yra svarbus bei aktualus ne tik siekiant atskleisti šio darbo temą, bet ir visuomeniniu požiūriu, kadangi korektiškas teisėjo vaidmens suvokimas, kuris apima ir vadovavimo procesui suvokimą, užtikrina ne tik esminių civilinio proceso principų įgyvendinimą, bet ir pačios teisės tinkamą įgyvendinimą visuomenėje.

„Vadovavimą” apskritai galime suprasti kaip kryptingą veiklą, kurios realizavimas veda prie konkrečių, numatytų, suplanuotų, užsibrėžtų tikslų pasiekimo bei įgyvendinimo. Vadovavimas leidžia išvengti chaoso, blaškymosi, laiko švaistymo, neracionalaus jėgų ir išteklių panaudojimo. Panašiai “vadovavimas” gali būti suvokiamas ir civiliniame procese. Bendriausia prasme tai:

- teismo veiksmai, kuriais siekiama kuo greičiau atkurti normalius, taikius ginčo subjektų santykius, stabilizuoti visuomeninius santykius;

¹⁹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 48.

²⁰ Ten pat. P. 49.

²¹ V. Valančius. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 22.

- teismo veiksmai verčiantys bylos nagrinėjimą judėti į priekį;
- teismo veiksmai, kai pasitelkiant įstatymo numatytas priemones šalinami trukdžiai kliudantys siekti civilinio proceso tikslų.

Detalizuojant terminą „vadovavimas procesui“ (toliau darbe šis terminas bus naudojamas tik vadovavimo civiliniam procesui prasme) galima išskirti sekančius veiksmus, kuriuos gali atlikti teisėjas: nustatyti procesinius terminus; skirti ekspertizę savo iniciatyva; pateikti klausimus; užtikrinti tvarką teismo posėdžio metu; stebėti ir kontroliuoti šalių baigiamąsias kalbas; taikyti sankcijas; spręsti bylos nagrinėjimo, sustabdymo, atidėjimo, nutraukimo, pareiškimo palikimo nenagrinėto klausimus; išaiškinti procesines teises; pasiūlyti pasirūpinti atstovavimu; vadovauti įrodymų tyrimui; kontroliuoti įrodymų sąsajumą ir leistinumą; įpareigoti šalis pateikti įrodymus; tam tikrais atvejais rinkti įrodymus savo iniciatyva; įpareigoti šalis patikslinti reikalavimus; tam tikrais atvejais peržengti reikalavimų ribas; priimti sprendimą už akių ir t.t.

Išsiaiškinus termino „vadovavimas procesui“ esmę toliau darbe bus analizuojama teisėjo vadovavimo pasireiškimo atvejai civilinio proceso stadijose.

2. 2. Civilinės bylos iškėlimas teisme

2. 2. 1. Asmens teisės kreiptis į teismą prielaidų ir asmens teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygų tikrinimas

Civilinės bylos iškėlimas – tai pirmoji ir privalomoji civilinio proceso stadija, kurią reglamentuoja CPK 135 – 139 ir kiti straipsniai. Šioje stadijoje atliekami procesiniai veiksmai, kurių tikslas – iškelti civilinę bylą: teismui paduodamas pareiškimas, teisėjas svarsto pareiškimo priėmimo klausimą, paduodant pareiškimą kartu pateikiami įvairūs prašymai, šalinami pareiškimo trūkumai.²²

Nors civilinė byla remiantis dispozityvumo principu gali būti iškelta tik suinteresuoto asmens iniciatyva, išskyrus įstatymo numatytas tam tikras išimtis, ir visuotinai pripažįstama, o autorės nuomone, tai ypač pasakytina apie civilinės bylos iškėlimo stadiją, kad proceso šeimininkės yra šalys, tačiau ne mažesnis šioje stadijoje yra ir teismo vaidmuo, nes jis joje atlieka teisėto civilinės bylos iškėlimo kontrolės funkciją – tikrindamas ar pareikštas ieškinys (pareiškimas ar prašymas) atitinka asmens teisės kreiptis į teismą prielaidas ir/ar tinkamo įgyvendinimo sąlygas ir jeigu taip, priimdamas ieškinį bei tokiu būdu užtikrindamas konstitucinę asmens teisę kreiptis teisminės gynybos (Konstitucijos 30 str.), esant neigiamam atsakymui

²² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 48.

atmesdamas ieškinį (pareiškimą ar prašymą) ar nustatydamas pakankamą terminą trūkumams pašalinti, jeigu juos pašalinti įmanoma.

Kaip nurodoma CPK 5 straipsnio trečiojoje dalyje, teismas imasi nagrinėti civilinę bylą pagal asmens (arba jo atstovo), kuris kreipėsi, kad būtų apginta jo teisė arba įstatymų saugomas interesas, pareiškimą. Ieškinio teisenos bylose paduodami ieškinio pareiškimai, o ypatingosios teisenos ir kitose bylose – pareiškimai ar prašymai (CPK 5 str. 4 d.).

Ieškinys (pareiškimas ar prašymas) yra pagrindinė pažeistų subjektinių teisių gynybos priemonė: šitaip šalių materialusis teisinis ginčas įgauna procesinę formą ir prasideda civilinis procesas.²³ Tačiau, tam, kad taptų procesine gynybos priemone, ieškinys, pareiškimas ar prašymas turi būti surašytas laikantis atitinkamos kategorijos byloms įstatymo nustatytų imperatyvių reikalavimų bei pateiktas kompetentingai institucijai išnagrinėti ir išspręsti laikantis proceso įstatymo nustatytos tvarkos. Ar ieškinys pretenduoja „tapti procesine gynybos priemone“ aiškinasi teisėjas, t.y. jis yra ta proceso figūra, kuri ieškovui pateikus ieškinį privalomai *ex officio* tikrina ar yra:

- 1) asmens teisės kreiptis į teismą prielaidos (CK 2.1 str.; CPK 137 str. 2 d. 1, 3, 4, 5, 6 p.) (teisė pareikšti ieškinį atsiranda tik tada, kai laikytasi visų išvardintų šios teisės prielaidų, bent vienos iš jų nesilaikymas atima iš ieškovo teisę pareikšti ieškinį) ir
- 2) asmens teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygos (CPK 111, 115, 135, 136 str., 137 str. 2 d. 2, 7 ir 8 p., 138 str.).

Neabejotinai siekiant iškelti civilinę bylą svarbus tiek asmens teisės kreiptis į teismą prielaidų, tiek tinkamo įgyvendinimo sąlygų patikrinimas. Pirmųjų nebuvimas reiškia vienokią ar kitokią proceso pabaigą: (1) jei asmens teisės kreiptis į teismą prielaidos/prielaidų nebuvimas nustatomas keliant civilinę bylą, teisėjas turi *atsisakyti priimti pareiškimą* (CPK 137 str.), t.y. procesas baigias jam faktiškai dar neprasidėjęs; (2) kai nesant teisės į ieškinį paaiškėja iškelus bylą, ši turi būti *nutraukta* (CPK 293 str.), nes ieškovas neturėjo teisės kreiptis į teismą, taigi ir teisės reikalauti, kad teismas pradėtų procesą, taigi tokiu atveju laikoma procesą prasidėjęs neteisėtai; ir (3) jeigu teisme jau nagrinėjamas tapatus ieškinys, pareiškimas *paliekamas nenagrinėtas* (CPK 296 str. 4 p.). Galimybė teisėjui imtis tokių veiksmų užtikrina proceso koncentruotumo, ekonomiškumo principų įgyvendinimą, padeda taupyti tiek šalių, tiek teismo laiką, užkerta kelią iškelti bylą, kai asmuo tam neturi teisės. Antrųjų sąlygų nebuvimas gali reikšti tiek proceso pabaigą (atsisakoma priimti ieškinį, pavyzdžiui CPK 137 str. 2 d. 2, 7-8 p.), tiek jo tąsą, kai padaryti pažeidimai gali būti gana lengvai ir greitai pašalinami (CPK 111, 113 – 114, 135 str.). Taigi asmens teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygų nesilaikymas

---

²³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 367.

tam tikrais atvejais atskleidžia dar vieną teisėjo vadovavimo procesui aspektą – teisėjo pareigą nustatyti terminą padarytiems trūkumams pašalinti. Tačiau ši teisėjo pareiga bus aptarta kiek vėliau, prieš atskleidžiant trūkumų šalinimo instituto esmę, autorė dar sutelks dėmesį į ieškinio elementus ir jų įtaką teisėjo veiksams procese bei šalių pareigą pateikti įrodymus.

2. 2. 2. Ieškinio elementų įtaka tolesniam procesui ir teisėjo veiksams. Teisėjo aktyvumas vertinant ieškinio elementus

Pagrįstai galima teigti, kad ieškinio tinkamas suformulavimas, kvalifikuotas jo surašymas padeda užtikrinti svarbiausius civilinio proceso principus (ekonomiškumo, koncentruotumo, operatyvumo ir pan.), todėl kiek plačiau bus apžvelgiama teisėjo pareiga tikrinti asmens teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygų buvimą, o būtent autorė norėtų atkreipti dėmesį į ieškinio elementų tinkamo suformulavimo bei šalių įrodymų pateikimo pareigą.

Ieškinio elementų nurodymas yra ne tik viena iš asmens teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygų ir viena iš daugelio ieškovo pareigų, tačiau ir veikia įtakojanti visą tolesnę proceso eigą, tame tarpe ir nurodanti būtiną teisėjui priimti sprendimų kryptį (esant aiškiam ieškinio reikalavimui nusprendžiama ieškinį priimti, kai reikalavimas bus netikslus, neaiškus gali būti priimamas sprendimas nustatyti terminą trūkumams pašalinti, atsižvelgiant į ieškinio elementus sprendžiama dėl prašymų pagrįstumo ir t.t.) ir apibrėžianti reikalingų atlikti tolesnių veiksmų aibę (atsižvelgiant į ryšį su ieškinio elementais priimami arba atsisakoma priimti pateikiamus įrodymus, išreikalaujami arba atsisakoma išreikalauti nurodytus įrodymus ir t.t.).

Pagal Lietuvos Respublikos CPK 135 straipsnio pirmos dalies 2, 3 ir 4 punktus kiekviename ieškininiame pareiškime ieškovas privalo nurodyti savo ieškinio elementus – ieškinio dalyką (ieškovo reikalavimą) ir pagrindą (aplinkybes, kuriomis ieškovas grindžia savo reikalavimą bei šias aplinkybes patvirtinančius įrodymus). Ieškovo įpareigojimas išdėstyti aplinkybes, kuriomis ieškovas grindžia savo reikalavimą (CPK 135 str. 1 d. 2 p.) bei nurodyti įrodymus, patvirtinančius ieškovo išdėstytas aplinkybes (CPK 135 str. 1 d. 3 p.) neatsiejamai susijęs su ieškovo pareiga suformuluoti ieškinio dalyką, nes būtent ieškinyje suformuluoto dalyko pagrindu bus sprendžiama įrodymų sąsajumo buvimas ar nebuvimas (t.y. priimami tik ryšį su byla turintys įrodymai), todėl tampa labai svarbu ieškinyje aiškiai ir tiksliai suformuluoti ieškinio dalyką ir pagrindą.

Tinkamą teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą įstatymų leidėjas su ieškovo pareiga tiksliai suformuluoti ieškinio dalyką ir pagrindą sieja todėl, kad būtent tinkamas ieškinio dalyko

ir pagrindo formulavimas leidžia apibrėžti teismo bylos nagrinėjimo ribas²⁴, be šito teismo procesas taptų neįmanomas. Be to, teismas, o jo pagalba ir kita šalis bei dalyvaujantys byloje asmenys, tokiu būdu gauna informaciją apie įrodinėjimo dalyką byloje, ginčijamą materialinį teisinį santykį bei ieškovo reikalavimą. Ieškinys, kuriame tinkamai suformuluotas ieškovo reikalavimas, prie kurio pateikiami visi reikalingi įrodymai ieškinio dalykui pagrįsti leidžia tinkamai pasiruošti bylos nagrinėjimui ir siekti, kad byla būtų išnagrinėta viename posėdyje (CPK 7 str. 1 d., 72 str. 1 d.) bei užtikrina vieno svarbiausių civilinio proceso tikslų įgyvendinimą, t.y. greitą teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimą (CPK 2 str.). Ieškovui tiksliai nesuformulavus savo reikalavimo ir nenurodžius savo reikalavimo faktinio pagrindo, teismas negalėtų teisingai taikyti Lietuvos CPK 137 ir kitų straipsnių, reguliuojančių civilinės bylos iškėlimą. Tokiu atveju teisėjas taip pat negalėtų tinkamai pasiruošti bylos teismiam nagrinėjimui. Būtent dėl šių priežasčių teismas jau šioje stadijoje turėtų būti itin atidus, dėmesingas ir aktyvus vertindamas suformuluotą ieškovo reikalavimą ir jį pagrindžiančius faktus. Žinoma galima autorei paprieštarauti, kad toks teisėjo dėmesio sutelkimas į ieškinio dalyką ir pagrindą, turint omenyje, kad ieškovas turi teisę keisti šiuos ieškinio elementus, yra nepagrįstas, tačiau kontrargumentuodama autorė atsakytų, jog šia teise ieškovas nebūtinai ir ne visada naudojasi.

Nors įstatymo ieškovui keliamas reikalavimas kreipiantis į teismą suformuluoti ieškinio dalyką ir pagrindą yra labai svarbus, tačiau negali būti aiškinamas plečiant tokiu būdu, kad iš ieškovo jau kreipiantis į teismą būtų pareikalauta įrodyti pareikšto reikalavimo pagrįstumą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taikydamas ir aiškindamas ieškinio priėmimo institutą yra nurodęs, kad “ieškinio pareiškime ieškovas turi nurodyti, bet ne įrodyti ieškinio pagrindą. Atsisakyti priimti ieškinio pareiškimą dėl netinkamo ieškinio dalyko ar pagrindo formulavimo teismas gali tik tada, jei iš pareikšto ieškinio yra neaiškus ieškovo reikalavimas, jo pagrindas ar ribos, dėl ko teismo procesas apskritai negali būti pradėtas. Negalima atsisakyti priimti pareiškimą dėl materialiojo teisinio pobūdžio priežasčių, t.y. motyvuojant tuo, jog ieškovas neįrodė turįs teisę į reikalavimo patenkinimą”.²⁵

Ieškinio elementų aiškus suformulavimas svarbus ir todėl, kad, tiek ieškinio elementai, tiek atsakovo atsiliepinimas į ieškinį bei dublikas ir triplikas, jeigu jie pateikiami, padeda nustatyti

---

²⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje AB „Ūkio bankas“ v B. Raižienė, K. Raižys, M. Raižys (bylos Nr. 3K-3-124/2005 m., kat. 106.1), LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Akvilegija“ v V. Galvonas (bylos Nr. 3K-3-244/2003 m., kat. 95.1; 96), LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje AB „Kasyba“ v AB „Lietuvos taupomasis bankas“ (bylos Nr. 3K-3-861/ 2001, kat. 95. 1), LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje K. Serbenta v Vilniaus Gedimino technikos universitetas (bylos Nr. 3K-3-1013/ 2000, kat. 1) ir kt.

²⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje UAB “Akvilegija” v V. Galvonas (bylos Nr. 3K-3-244/2003 m., kat. 95.1; 96).

įrodinėjimo dalyką, o šis yra pagrindas tinkamam įrodymų sąsajumo taisyklės taikymui.²⁶ Klaidos padarytos nustatant įrodinėjimo dalyką įtakos ir tolesnį civilinį procesą: tai lems netinkamą, neturinčių ryšio su byla įrodymų rinkimą, sąlygojantį tiek teismo, tiek šalių laiko ir lėšų švaistymą ir panašiai. Tačiau tai plačiau bus aptariama analizuojant pasirengimo teismui nagrinėjimui stadiją.

Siekiant įgyvendinti ekonomiškumo, operatyvumo ir koncentruotumo principus svarbus tiek ieškinio elementų tinkamas suformulavimas, tiek ir susijusių įrodymų pateikimas. CPK 135 straipsnio antroje dalyje sakoma, kad prie ieškinio turi būti pridėti dokumentai ir kiti įrodymai, kuriais ieškovas grindžia savo reikalavimus. Nepateikimo pasekmės vaizdžiai gali atspindėti LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje A. Kriščiūnienė v UAB „Viržinta“ (bylos Nr. 3K-3-453/2004 m., kat. 96): ieškovė nepateikė akcininkų susirinkimo nutarimo, kurio teisėtumo klausimas buvo bylos nagrinėjimo dalykas, todėl pateiktų duomenų pagrindu civilinės bylos iškėlimas buvo negalimas. Be to, šalis visada turi turėti omenyje, jog teismas turi teisę atsisakyti priimti įrodymus, jeigu jie galėjo būti pateikti anksčiau, o vėlesnis jų pateikimas vilkins bylos nagrinėjimą (CPK 181 str. 2 d.). Tačiau „jeigu pateikiant teismui ieškinį <...> ieškovas naudojosi proceso normomis jam garantuota teise prašyti teismo išreikalauti įrodymus, <...>, tai teismas, sprenddamas ieškinio <...> priėmimo klausimą, negali tokių įrodymų, kurie gali būti gauti teismui pareikalavus, nebuvimo faktų remtis kaip trūkumu dėl kurio būtų galima atsisakyti priimti ieškinį“ (LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje J. Abelienė v M. Abelis (bylos Nr. 3K-3-722/2003 m., kat. 69.7, 71.4, 72.2, 96)).

Ne mažiau svarbus reikalavimas pateikti įrodymus jau civilinės bylos iškėlimo stadijoje yra ir atskirų kategorijų bylose. Pavyzdžiui, santuokos nutraukimo bylose labai svarbu tiksliai nurodyti turimą turtą, nes nutraukus santuoką ateityje turto padalijimo klausimas negali būti sprendžiamas²⁷, todėl tokiose bylose teismas turėtų būti aktyvus ir paprašyti pareiškėjus pateikti įrodymus, kad jie neturi dalytino turto.

Įrodymų pateikimas apsaugo ir priešingos šalies interesus, nes atsakovas žinodamas ieškovo reikalavimus ir jo pateikiamus argumentus bei įrodymus gali tinkamai pasirengti gynybai, tokiu būdu teismas taip pat bus tinkamai supažindintas su susiklosčiusiu ginču tarp šalių ir turėdamas visus įrodymus galės koncentruotai spręsti ginčą. Tačiau nors įrodymai pateikiami jau su ieškiniu ir įrodymai vertinti pradedami jau civilinės bylos iškėlimo stadijoje,

---

²⁶ Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 “Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga”// http://www.lat.lt/4_tpbuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=28524; prisijungimo laikas: 2006-08-28.

²⁷ Teismų praktika. 2002, Nr. 18, P. 77.

tačiau pagrindinis įrodymų vertinimas ir tyrimas vyksta pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje, todėl plačiau aptartas jis bus vėliau.

Taigi, apibendrinus galima teigti, jog teisėjo vadovavimas civilinės bylos iškėlimo stadijoje pasireiškia netiesiogiai, t.y. asmens teisės kreiptis į teismą prielaidų ir asmens teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygų tikrinimu, tokiu būdu užtikrinant proceso koncentruotumo, ekonomiškumo principų įgyvendinimą bei užtikrinant tik teisėtą civilinės bylos iškėlimą. Teisėjas šioje stadijoje taip pat turės būti aktyvus vertindamas ieškinio elementus, nes tinkamas ieškinio dalyko ir pagrindo formulavimas leidžia apibrėžti teismo bylos nagrinėjimo ribas, padeda nustatyti įrodinėjimo dalyką, o šis yra pagrindas tinkamam įrodymų sąsajumo taisyklės taikymui, be to, tinkamas ieškinio elementų suformulavimas leidžia tinkamai pasiruošti bylos nagrinėjimui ir siekti, kad byla būtų išnagrinėta viename posėdyje. Tiesioginis teisėjo vadovavimas šiai stadijai pasireiškia naudojantis trūkumų šalinimo institutu bei išaiškinimo pareiga.

2. 2. 3. Trūkumų šalinimas ir išaiškinimo pareiga

Pareiškimo trūkumų šalinimo instituto esmę sudaro tai, kad taikant šį institutą civilinė byla neiškeliamą, tačiau ir neatsisakoma priimti ieškinį, t.y. iškelti civilinę bylą.

Kaip jau buvo pastebėta praėjusiam skyrelyje teismo teisė nustatyti terminą pareiškimo trūkumams pašalinti galima tik ieškovui nesilaikius asmens teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygų.

CPK 111, 113, 114 straipsniuose numatyti bendrieji reikalavimai ieškinio (ir jo priedų) turiniui ir formai, o specialius ieškiniui (ir jo priedams), kaip procesiniam dokumentui, keliamus reikalavimus pateikia CPK 135 straipsnis. Šie reikalavimai yra imperatyvūs ir jų nesilaikymas ieškovui (pareiškėjui, kreditoriui) sukelia neigiamų padarinių, t.y. jeigu suinteresuotas asmuo nepaiso Lietuvos CPK 111, 113, 114, 135 straipsnių imperatyvių reikalavimų ir paduoda teismui pareiškimą, neatitinkantį minėtų straipsnių, tai teisėjas, vadovaudamasis Lietuvos CPK 115 straipsnio antrąja dalimi nustato ieškovui terminą pareiškimo trūkumams ištaisyti. Kol nepašalinami formalūs ieškinio trūkumai, civilinė byla neiškeliamą.

Teisėjas nutartyje pašalinti trūkumus privalo konkrečiai nurodyti, dėl kokių trūkumų negalima pradėti civilinio proceso. Taigi nustatydamas terminą procesinio dokumento trūkumams pašalinti teisėjas kartu turi įgyvendinti ir išaiškinimo pareigą. Teismo išaiškinimo pareigos turinys sąryšyje su teise nustatyti terminą trūkumams pašalinti atskleidžiamas byloje Nr. 2-91/2004, kat. 96: „[...] nustatydamas terminą trūkumams pašalinti teismas turi įgyvendinti išaiškinimo pareigą (CPK 158 str. 3 d.), kooperacijos principą (CPK 8 str.), turi nepažeisti asmenų teisėtų lūkesčių principo (CK 1. 2 str. 1 d.). Tinkamai įgyvendinti šiuos reikalavimus

teismas gali tik jeigu tiksliai ir suprantamai byloje dalyvaujančiam asmeniui, kuriam skirta nutartis dėl trūkumų ištaisymo, pažymi rezoliucinėje nutarties dalyje konkrečius trūkumus ir duoda aiškius nurodymus dėl jų pašalinimo, esant reikalui motyvuose išaiškina, kaip galima trūkumus pašalinti. Jeigu teismas šių pareigų neatlieka ir dėl to asmuo per teismo nustatytą laiką, sąžiningai bandydamas pagal savo suvokimą ir galimybes trūkumus pašalinti, to padaryti nesugeba, teismas negali priimti CPK 115 straipsnio trečiojoje dalyje nurodytos nutarties pripažinti procesinius dokumentus nepaduotais ir grąžinti juos pareiškėjui. Tokiu atveju laikytina, kad procesiniai dokumentai jų formos ir turinio požiūriu nebuvo reikiamai įforminti ne dėl pareiškėjo veiksmų, o būtent teismui netinkamai atlikus savo pareigas²⁸.

Taigi teisėjas nustatęs, kad ieškinys (jo priedai) neatitinka CPK 111, 113, 114, 135 straipsnių reikalavimų naudodamasis jam suteiktais įgaliojimais nustato terminą procesinio dokumento trūkumams pašalinti ir tokiu būdu pateikdamas nurodymus šaliai vadovauja procesui užtikrinamas tik tinkamo ieškinio priėmimą.

2. 2. 4. Kiti teisėjo veiksmai civilinės bylos iškelimo stadijoje

Teisėjas įtakoja civilinį procesą ne tik tikrinamas asmens teisės kreiptis į teismą prielaidų ir tinkamo įgyvendinimo sąlygų buvimą (tokiu būdu užtikrinamas tik turinčio tam pagrindo civilinio proceso pradėjimas) bei nustatydamas terminą ieškinio trūkumams pašalinti (taip įgyvendinami koncentracijos, ekonomiškumo, operatyvumo principai), bet ir priimdamas ieškinį, kuriame yra sujungti keli reikalavimai nusprenddamas dėl vieno ar kelių reikalavimų išskyrimo į atskirą bylą, jeigu pripažįsta, kad tikslingiau nagrinėti juos skyrium (CPK 136 str. 2 d.), o kai sujungtus reikalavimus pareiškia keli ieškovai arba kai jie pareiškiami keliems atsakovams, nusprenddamas išskirti vieną ar kelis reikalavimus į atskirą bylą, jeigu pripažįsta, jog tikslinga nagrinėti juos skyrium (CPK 136 str. 3 d.) (tokiu būdu parenkamas tikslingiausias būdas bylai nagrinėti ir užtikrinamas ekonomiškumo ir koncentruotumo principų įgyvendinimas).

Remiantis CPK 139 straipsnio pirmąja dalimi ieškovas tol, kol teismas neišsiuntė ieškinio nuorašo atsakovui turi teisę atsiimti pateiktą ieškinį. Tačiau remiantis CPK 42 straipsnio antrąja dalimi teismas turi pareigą nepriimti ieškinio atsisakymo, jeigu tai prieštarauja imperatyvioms įstatymo nuostatomis ar viešajam interesui. Taigi civilinės bylos iškelimo stadijoje ieškovui nutarus atsisakyti ieškinio teismas savo iniciatyva turės patikrinti šio veiksmo sutikimą su imperatyviomis įstatymo nuostatomis bei viešuoju interesu, o atsižvelgus į CPK 140 straipsnio pirmąją dalį šiuo atveju teismas taip pat turės pasinaudoti ir teismo išaiškinimo pareiga

---

²⁸ V. Valančius. Lietuvos Civilinio proceso kodeksas: pirmųjų metų patirtis // Jurisprudencija. 2005, Nr. 69 (61), P. 55.

bei paaiškinti ieškovui ieškinio atsisakymo procesines pasekmes, tai taip pat taikoma, kai atsisakoma dalies ieškinio²⁹.

Šioje civilinio proceso stadijoje teismas gali spręsti ir kitus klausimus, kaip, pavyzdžiui: laikinųjų apsaugos priemonių taikymo; taip pat atsižvelgdamas į ekonomiškumo bei operatyvumo principus, o konkrečiau – daugumos įrodymų buvimo vietą, teismas nutartimi gali perduoti bylą nagrinėti kitam teismui (CPK 34 str. 2 d. 1 p.); teismas vienai iš ginčijamo arba sprendimu nustatyto teisinio santykio šalių pasitraukus iš bylos <...> tą šalį gali pakeisti jos teisių parėmėju (CPK 48 str. 1 d.); tuo atveju, jei nurodyta suma aiškiai neatitinka tikrosios išreikalaujamo turto vertės, teismas gali nustatyti ieškinio sumą (CPK 85 str. 2 d.) ir panašiai.

Autorė šioje darbo dalyje siekė aptarti tik tuos teisėjo veiksmus ir priimamus sprendimus, kurie, jos nuomone, turi vienokią ar kitokią įtaką proceso eigai, civilinio proceso tikslams, greitesniam civilinio ginčo išsprendimui. Taip pat reikėtų paminėti, kad kai kurie teisėjo veiksmai gali būti atliekami ar sprendimai priimami tiek vienoje, tiek kitoje civilinio proceso stadijoje, kaip pavyzdžiui nutarties pašalinti procesinio dokumento trūkumus priėmimas, todėl kai kurių veiksmų priskyrimas konkrečiai stadijai yra sąlyginis.

Apibendrinant visą civilinės bylos iškėlimo stadiją galima teigti, kad nors šioje stadijoje teisėjo veiksmai bus susieti su imperatyvių reikalavimų laikymosi patikrinimu ir remiantis dispozityvumo principu tik šalis spręs kaip jai naudotis savo procesinėmis teisėmis (kreiptis į teismą teisminės gynybos ar ne; kokius reikalavimus ar atsikirtimus ir įrodymus jai pareikšti (ir ar apskritai pareikšti) procese; sudaryti taikos sutartį ar ne; atsisakyti pareikšto reikalavimo ar ne, ir pan.³⁰) ir savo teisių apimtį nustatys pačios šalys laikydamosis arba nesilaikydamos įstatymuose numatytų reikalavimų, tačiau teisėjas jau šioje stadijoje bus aktyvus vertindamas ieškinio dalyko ir pagrindo suformulavimą bei esant netikslumų ar neaiškumų naudosis savo teise nustatyti terminą ieškinio pareiškimo trūkumams pašalinti, o realizuodamas šią teisę naudosis teismo išaiškinimo pareiga ir garantuos civilinės bylos teisėtą iškėlimą bei sieks, kad neteisėtas procesas nebūtų pradėtas.

2. 2. 5. Ypatingoji teiseną ir civilinės bylos iškėlimas

Ypatingosios teisenos byloms būdingas ypatingas „valstybės interesas, kai ji privalo susitapatinti su privačiu asmeniu, kuris yra tam tikrų privataus pobūdžio teisinių santykių dalyvis, ir viešasis interesas, kad tam tikrų sąlygų egzistavimas prieš priimant vienokią ar kitokią sprendimą būtų patikrintas itin kruopščiai, o teismo (kuris ir atlieka patikrinimą) teisės nebūtų

---

²⁹ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje R. Rožienė v A. Rožys (bylos Nr. 3K-7-563/2005 m., kat. 75. 2; 75. 6. 2; 75. 8).

³⁰ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principo ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 47-48.

varžomos šių teisinių santykių dalyvių valios“. ³¹ Ypatingas valstybės dėmesys šioms byloms bei viešo intereso egzistavimas sąlygoja ir kitokių civilinio proceso principų akcentavimą ar tų pačių principų išskyrimą, kaip ir ginčo teisenoje, bet kitokia apimtimi ypatingosios teisenos bylose. Ginčo teisei galioja dispozityvumo, rungimosi, žodinio proceso, tiesioginio dalyvavimo ir viešumo principai, o ypatingajai – oficialumo, tardomojo proceso, rašytinio proceso, tiesioginio dalyvavimo ir viešumo ribojimo principai, kurių įgyvendinimas garantuoja, be visų kitų tikslų, ir greitą bylos išnagrinėjimą. Ginčo teisenoje teismas turi nustatyti materialią tiesą, o ypatingojoje teisenoje teismui keliamas uždavinys nustatyti objektyvią tiesą, todėl ir taisyklės, pagal kurias nagrinėjamos ypatingosios teisenos bylos, turi būti kitokios negu ginčo teisenoje.³²

Nekyla abejonų, kad labiausiai bendrųjų civilinių bylų nagrinėjimo taisyklių turinį veikia tardomojo proceso ir oficialumo principai bei jų lemiamos visiškai kitokios teismo aktyvumo ribos ypatingosios teisenos bylose. Oficialumo principas lemia, kad tam tikros kategorijos ypatingosios teisenos bylos gali būti pradėtos ir teismo, o ne pareiškėjo iniciatyva. Pavyzdžiui, CPK 459 straipsnio pirmoji dalis sako, kad fizinio asmens pripažinimo mirusiu ar nežinia kur esančiu bylą gali atnaujinti ir teismas savo iniciatyva, priimdamas tuo klausimu atitinkamą nutartį, 505 straipsnio pirmojoje dalyje nurodyta, kad teismas, priėmęs sprendimą pripažinti pilnametį asmenį neveiksniu, privalo savo iniciatyva pradėti globos ar rūpybos jam steigimo, globėjo ar rūpintojo skyrimo bylos nagrinėjimą ir panašiai. Minėtais atvejais ypatingosios teisenos byla bus pradėta remiantis ne pareiškimu, o teismo nutartimi ar net sprendimu (CPK 505 str.).

Apibendrinant galima teigti, kad jei ginčo teisenos atveju teismo aktyvumas civilinės bylos iškėlimo stadijoje pasireikš daugiau kaip imperatyvių įstatymų įpareigojimų laikymosi kontrolė, t.y. bus daugiau formalus, nors ir, kaip teigia autorė, teisėjas jau šioje stadijoje bus aktyvus vertindamas ieškinio dalyko ir pagrindo suformulavimą bei turės būti aktyvus šalindamas ieškinio pareiškimo trūkumus bei dar aktyvesnis besinaudodamas išaiškinimo pareiga, tačiau ypatingosios teisenos atveju teisėjo aktyvumo ribos bus žymiai platesnės ir net leis teismui iškelti civilinę bylą tam tikrais atvejais savo iniciatyva.

2. 3. Pasirengimas teismui nagrinėjimui

Pasirengimo teismui nagrinėjimui stadija – tai antroji civilinio proceso stadija, kuriai galiojantis CPK suteikia kokybiškai naują reikšmę – privalomos, reikšmingos, netgi lemtingos viso proceso atžvilgiu stadijos. Teisės tyrinėtojai neabejoja, kad operatyvus ir teisingas

---

³¹ Siedlecki W., Swieboda Z. Postępowanie nieprocesowe. P. 48.

³² I. Žemkauskienė. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 46.

ginčo išsprendimas nemaža dalimi priklauso nuo to, kaip bus pasirengta bylos nagrinėjimui.³³ Kokybiškai blogas pasiruošimas sąlygoja bylų nagrinėjimo atidėjimus, nepagrįstus asmenų šaukimus į teismą (kas savo ruožtu sąlygoja papildomas išlaidas šalims), pagaliau visuomenės pasipiktinimą teisingumo sistema tiesiogiai sąlygojanti teisminės sistemos autoriteto sumenkinimą. Tuo tarpu tinkamas pasiruošimas teisminiam civilinės bylos nagrinėjimui padeda siekti CPK 7, 72 straipsnių pirmosiose dalyse įtvirtinto siekio, kad byla būtų išnagrinėta viename posėdyje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau tekste – EŽTK) 6 straipsnyje įtvirtintos žmogaus teisės į kuo greitesnį jo bylos išnagrinėjimą įgyvendinimo bei LR CPK 2 straipsnyje įtvirtinto tikslo - kuo greitesnio teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimo. Galimybė užtikrinti šiuos, bene svarbiausius, civilinio proceso tikslus tinkamai ruošiantis šiai stadijai atitinkamai nulemia pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijos suvokimą, kaip privalomos, reikšmingos ir netgi „lemtingos“, o socialinio civilinio proceso mokyklos nulemtas teisėjo suvokimas* kaip „visuomenės gydytojo“³⁴, kuris lemia aktyvesnio teisėjo vaidmens įtvirtinimą, LR Civilinio proceso kodekso neabejotinas rėmimasis šia mokykla sąlygoja, jog, anot G. Ambrasaitės „parengiamojoje stadijoje teismas veiks aktyviai, tikslindamas, koordinuodamas šalių veiksmus“.³⁵ Rekomendacijoje Nr. (84) 5 „Dėl civilinio proceso principų, skirtų pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“ pabrėžiama, jog teismas turi, bent jau parengtinio posėdžio metu, o jeigu įmanoma, ir viso teisminio nagrinėjimo metu, atlikti aktyvų vaidmenį užtikrinant greitą proceso eigą³⁶, o Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (94) 12 „Dėl teismų nepriklausomumo, jų veiklos efektyvumo bei vaidmens“ reikalauja, kad teisėjas esant reikalui nešališkai išaiškintų šalims procesinius dalykus, esant galimybei skatintų šalis siekti taikos sutarties sudarymo, užtikrinti, kad šalys būtų lygios, ir kad būtų gerbiamos visų šalių procesinės teisės.³⁷

Kadangi autorė nusprendė teisėjo vadovaujantį vaidmenį atkleisti keliaudama civilinio proceso stadijomis, tai toliau tikslinga paminėti, jog teisinėje literatūroje skiriamos trys pagrindinės pasiruošimo teisminiam nagrinėjimui dalys:

- a) įžanginė pasiruošimo teisminiam nagrinėjimui dalis;

---

³³ G. Ambrasaitė. Pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadija naujajame Civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20), P. 159.

* Aut. past.: apie socialinio civilinio proceso modelį bei jo sąlygojamą teisėjo vaidmens supratimą jau buvo kalbėta šio darbo I dalyje.

³⁴ V. Valančius. Kai kurie naujojo Civilinio proceso kodekso bruožai // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20), P. 198.

³⁵ G. Ambrasaitė. Pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadija naujajame Civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20), P. 159.

³⁶ Recommendation No (84) 5 on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice // <http://cm.coe.int/stat/E/Public/1984/84r5.htm>; prisijungimo laikas: 2006-08-26.

³⁷ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacija Nr. (94) 12 „Dėl teismų nepriklausomumo, jų veiklos efektyvumo bei vaidmens“ // [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/legal_professionals/judges/instruments_and_documents/R\(94\)12%20Lithuania.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/legal_professionals/judges/instruments_and_documents/R(94)12%20Lithuania.pdf) ; prisijungimo laikas: 2006-08-26.

- b) pagrindinė pasirengimo teismiam nagrinėjimui dalis bei
- c) baigiamoji pasirengimo teismiam nagrinėjimui dalis (kadangi joje siekiama įtvirtinti procesinius rezultatus, kurių pasiekta pagrindinėje dalyje³⁸, t. y. teisėjo veikla iš esmės bus susijusi su šalių nuomonės ginčijamais klausimais procesiniu įtvirtinimu (CPK 232 str.), tai ši pasirengimo teismiam nagrinėjimui dalis, kaip, autorės nuomone, ne tokia aktuali tyrinėjamai temai, nebus analizuojama).

Toliau laikydamosi darbo loginės struktūros autorė apžvelgs kokių aktyvių, kontroliuojančių, koordinuojančių, nustatančių įpareigojimus veiksmų gali imtis teisėjas įžanginėje ir pagrindinėje šios „lemtingos“ stadijos dalyse, t.y. autorė sieks atskleisti kaip pasireiškia teisėjo vadovavimas šiai itin reikšmingai stadijai, kokių procesinių priemonių pagalba teisėjas gali užtikrinti CPK 2, 7, 72 straipsnių ir EŽTK 6 straipsnio bei civilinio proceso principų įgyvendinimą.

Prieš pradėdant tolesnę teisėjo vadovavimo civiliniam procesui analizę dar reikia atkreipti dėmesį, jog pasirengimas teismiam nagrinėjimui bus išsamus tik įgyvendinus visas nurodytas jo sudedamąsias dalis. Bendrojo proceso atveju kai kurių dalių gali nebūti tik išimtiniais atvejais (pavyzdžiui, jeigu atsakovas nepateikia atsiliepinimo į ieškinį ir ieškovo prašymu yra priimamas sprendimas už akių (CPK 142 str. 4 d.); jeigu parengiamajame teismo posėdyje šalys sudaro taikos sutartį (CPK 231 str.) arba jeigu teismas nusprendžia iš karto po parengiamojo posėdžio pereiti prie bylos nagrinėjimo iš esmės). Tuo tarpu kai kurių kategorijų bylų nagrinėjimo atvejais (pavyzdžiui, teismo įsakymo išdavimo bylose, dokumentinio proceso atveju, bylose dėl nedidelių ginčijamų sumų) civiliniame procese apskritai nenumatytas pasirengimas teismiam nagrinėjimui pagal CPK XIV skyriaus pirmąjį skirsnį.

2. 3. 1. Įžanginė pasirengimo teismiam nagrinėjimui dalis

Įžanginė pasirengimo teismiam nagrinėjimui dalis prasideda iš karto po to, kai iškeliamą civilinę bylą. „Pagrindinis jos tikslas – sudaryti teismui sąlygas iš pat pradžių nukreipti ginčo nagrinėjimą tinkama linkme, kartu išvengiant šalutinių, antraeilių klausimų nagrinėjimo, ir sudaryti palankias sąlygas tinkamai pasirinkti geriausią pasirengimo teismiam nagrinėjimui formą“.³⁹ Iš formuluojamo tikslo matyti, kad šioje dalyje ypatingai svarbus koncentracijos, operatyvumo, ekonomiškumo principų įgyvendinimas bei CPK 2 straipsnyje įtvirtinto greito teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimo siekis. Norint įgyvendinti LR CPK 2 straipsnyje įtvirtintą greitą teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimą svarbus O. Jernigo pastebėjimas, kad proceso pagreitinimas didžia dalimi priklauso ne nuo įstatymo leidėjo, o nuo teismo, bylos šalių,

³⁸ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 56.

³⁹ Ten pat. P. 57.

jų advokatų.⁴⁰ Matyt ir įstatymų leidėjas suvokęs teismo ir šalių sugebėjimo bendradarbiauti svarbą skatina ryškų kooperacijos principo (CPK 8 str.) pasireiškimo siekį pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje, tame tarpe ir šioje šios stadijos dalyje.

Kooperacijos principas reikalauja iš teismo, kad jis ne tik prižiūrėtų, kaip laikomasi proceso taisyklių, bet ir prireikus nukreiptų proceso šalių veiksmus tinkama linkme.⁴¹ Tai matoma ir nacionalinėje jurisprudencijoje: „kasaciniame skunde teigiama, kad <...> teismas nepatiksline atsakovei jos pareigos įrodinėti (CPK 225 straipsnio 1 punktas), nepasiūlė pasirūpinti atstovavimu (CPK 161 straipsnis). Nurodytos CPK normos pirmiausia išreiškia civiliniame procese galiojančio kooperacijos principo turinį. CPK 8 straipsnyje nustatyta, kad teismas, bendradarbiaudamas su dalyvaujančiais byloje asmenimis, imasi priemonių, jog byla būtų tinkamai išnagrinėta; taigi teismas, likdamas nešališkas ir neutralus, nepažeisdamas dispozityvumo, rungimosi, šalių lygiateisiškumo ir kitų proceso principų, vadovauja procesui, vykdo CPK nustatytus procesinius veiksmus“.⁴²

Kaip matyti ir iš pateikto teismų praktikos pavyzdžio vienas iš kooperacijos principo bei jam leidžiančio atsiskleisti teismo išaiškinimo pareigos pavyzdžių yra įtvirtintas CPK 225 straipsnyje. CPK 225 straipsnio pirmoji dalis numato teismo teisę prireikus patikslinti šalių pareigą įrodinėti. Ši teismo teisė neabejotinai yra labai svarbi siekiant užtikrinti, kad nuo pat pradžių šalys suvoktų, kuri ką privalo įrodyti, kokios aplinkybės yra ginčijamos ir panašiai. Būtent teismo teisė patikslinti šalių pareigą įrodinėti padeda garantuoti, kad nuo pat proceso pradžios byla būtų nagrinėjama teisinga linkme, o šalys suvoktų savo vaidmenį procese. Teismas tokių veiksmų imasi tada, kai mano tai esant reikalinga, pavyzdžiui, jei ieškovas ar atsakovas įrodinėja ne tai, ką turėtų įrodinėti. Tuomet neskelbdamas teismo posėdžio, teismas priima nutartį, kurioje nurodo, kokias ginčo aplinkybes privalo įrodyti ieškovas, o kokias – atsakovas. Ši teismo teisė taip pat negali būti traktuojama kaip rungimosi, dispozityvumo ar nešališko teismo principų ribojimas. Visų pirma, teismas šią teisę įgyvendina tik tada, kai mano esant reikalinga, antra, teismas pats nerenka įrodymų, o tik nurodo įrodinėtinas aplinkybes. Be to, ši teismo teisė padeda įgyvendinti kitą – koncentruotumo – principą, nes tikslus teismo nurodymas, kuri šalis ką turi įrodinėti, gali iš esmės pagreitinti bylos nagrinėjimą.

Kitas teismo išaiškinimo pareigos pavyzdys įtvirtintas CPK 161 straipsnyje. CPK 161 straipsnis sako, kad posėdžio pirmininkas, manydamas, jog šalis arba trečiasis asmuo be atstovo pagalbos nesugeba (nesugebės) tinkamai ginti savo teisių, gali jiems pasiūlyti pasirūpinti atstovavimu procese bei savo iniciatyva paaiškinti šaliai esant galimybę gauti valstybės

⁴⁰ Jauernig O. Zivilprozeßrecht. München, 2000. S. 103.

⁴¹ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principo ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 88.

⁴² LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje I. M. v G. M. (bylos Nr. 3K-3-178/2006 m.; kat. 75. 4. 2; 75. 4. 3 (S)).

garantuojamą teisinę pagalbą (CPK 20 str.). Tai yra teismo pareigos išaiškinti dalis, sudaranti palankias galimybes tinkamai įgyvendinti šalių lygybės principą procese. Tai atsispindi ir teismų praktikoje: „matydamas, kad šalių gebėjimai dalyvauti nagrinėjant bylą yra aiškiai nelygūs, kad dėl sveikatos ar kitos svarbios priežasties šalis be atstovo pagalbos negali tinkamai ginti savo teisių, teismo posėdžio pirmininkas gali pasiūlyti šalims pasirūpinti jų atstovavimu; toks posėdžio pirmininko veiksmas nepažeistų šalių procesinio lygiateisiškumo principo“.⁴³

Taip pat teisėjas šioje stadijoje pasirenka tinkamiausią pasirengimo teismui nagrinėjimui formą. CPK numato du alternatyvius pasiruošimo teismui nagrinėjimui būdus: rašytinį (šalims keičiantis dokumentais) ir žodinį (parengiamajame teismo posėdyje) (naujojo CPK 225 str.). Kuri forma bus pasirinkta konkrečioje byloje, sprendžia tik bylą nagrinėjantis teismas (CPK 225 str. 6 p.), išskyrus įstatyme numatytą išimtį - bylą nagrinėjantis teismas *privalo* skirti pasirengimą nagrinėti bylą teisme paruošiamųjų dokumentų būdu, jeigu abi šalys yra atstovaujamos advokato arba advokato padėjėjo (CPK 227 str. 1 d.). Pasirinkdamas pasirengimo teismui nagrinėjimui formą teismas įvertina šalių išprusimą (kai šalys gali sėkmingai formuluoti savo argumentus raštu, suvokia, supranta teisinę argumentaciją, pačios turi teisinį išsilavinimą, kai joms atstovauja teisinį išsilavinimą turintys artimieji giminaičiai ar šalys yra juridiniai asmenys, neabejotinai turėtų būti taikoma pasirengimo teismui nagrinėjimui paruošiamųjų dokumentų būdu forma), ieškinio ir atsiliepimo į ieškinį kokybę, galimybę sudaryti byloje taikos sutartį, bylos pobūdį ir kita. Galimybė sudaryti byloje taikos sutartį sąlygoja CPK 227 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtinto imperatyvaus reikalavimo skirti pasirengimą nagrinėti bylą teisme paruošiamųjų dokumentų būdu išimtį - teismas, matydamas galimybę sudaryti taikos sutartį arba manydamas, kad žodinis pasirengimas bus išsamesnis ir geresnis, turi teisę skirti parengiamąjį teismo posėdį, t.y. pasirinkti žodinį pasirengimą teismui nagrinėjimui, net jei šalys yra atstovaujamos advokato arba advokato padėjėjo. „Teisėjo galimybė pasirinkti vieną iš dviejų pasirengimo būdų padaro pasirengimo stadiją lankstesnę ir leidžia kiekvienu atveju surasti reikiamą pusiausvyrą tarp proceso operatyvumo ir ekonomijos bei šalių lygiateisiškumo, teisingumo bei visapusiškumo principų“.⁴⁴

Sąrašas veiksnių, kuriuos teismas privalo atlikti šioje proceso stadijoje priėmus ieškinį ir per patį parengiamąjį teismo posėdį, be tiesiogiai išvardytų įstatyme, priklauso nuo paties teismo nuožiūros ir grindžiami pagrindiniu siekiu - sudaryti tinkamas sąlygas teismui nagrinėti konfliktui išspręsti teisingai ir laiku, bei papildomu tikslu - sudaryti sąlygas ginčui tarp šalių sureguliuoti iki paties teismo nagrinėjimo (CPK 225 str. 1 d. 5 p., 230 str. 1 d.).

⁴³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje I. M. v G. M. (bylos Nr. 3K-3-178/2006 m.; kat. 75. 4. 2; 75. 4. 3 (S)).

⁴⁴ G. Ambrašaitė. Pasiruošimo teismui nagrinėjimui stadija naujajame Civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20), P. 160.

Įžanginė pasirengimo teisminiam nagrinėjimui dalis baigiama teismui gavus atsakovo atsiliepimą į ieškinį ir pasirinkus rengimosi nagrinėti bylą formą. Nusprendęs dėl pasirengimo formos, teismas nutartimi nustato parengiamojo teismo posėdžio datą, laiką ir vietą. Taip pasireiškia dar viena teisėjo vadovavimo procesui galimybė: nors įstatymų leidėjas nurodo maksimalius terminus tam tikriems procesiniams veiksams atlikti tik teisėjas atsižvelgdamas į bylos sudėtingumą bei kitas aplinkybes nustato *konkretų* terminą vienam ar kitam procesiniam veiksmui atlikti konkrečioje byloje (pavyzdžiui, paruošiamiesiems dokumentams pateikti, parengiamajam teismo posėdžiui paskirti ir t.t.) (CPK 227 str., 228 str., 229 str.). Nutartimi nustatęs parengiamojo teismo posėdžio datą, laiką ir vietą teismas praneša apie tai byloje dalyvaujantiems asmenims, nurodydamas neatvykimo į parengiamąjį posėdį padarinius, arba nustato, kad pasirengimas nagrinėti bylą teisme vyks paruošiamųjų dokumentų būdu (CPK 225 str. 6 p.). Pastaruoju atveju teismas nutartį su pasiūlymu ieškovui pateikti dubliką per nustatytą terminą išsiunčia byloje dalyvaujantiems asmenims.

Taigi įžanginėje pasirengimo teisminiam nagrinėjimui dalyje teisėjas ne tik rinksis tinkamiausią pasirengimo teisminiam nagrinėjimui formą bei nustatys konkrečius procesinius terminus tam tikriems procesiniams veiksams atlikti atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes, bet ir remiantis CPK įtvirtintu bendradarbiavimo principu ir išaiškinimo pareiga tikslins šalių pareigą įrodinėti, tokiu būdu, teismas ne tik, kad įgis aktyvesnę poziciją procesinės medžiagos formavime, bet ir organizuos šalių veiksmus besiruošiant bylos teisminiam nagrinėjimui siekdamas gauti kuo labiau kvalifikuotą medžiagą byloje, o tai leis užtikrinti, kad nuo pat pradžių byla būtų nagrinėjama teisinga linkme.

2. 3. 2. Pagrindinė pasirengimo teisminiam nagrinėjimui dalis

2. 3. 2. 1. Ieškovo galimybės keisti ieškinio dalyką ar pagrindą kontrolė

Pagrindinė pasirengimo teisminiam nagrinėjimui dalis pradedama po to, kai teismas gauna atsakovo atsiliepimą į ieškinį. Ji yra pati svarbiausia, nes čia iš esmės įgyvendinami CPK 226 straipsnyje nurodyti tikslai: bylą nagrinėjantis teismas išsiaiškina šalių ginčo esmę, apimtį bei abiejų šalių poziciją (dėl ko abi šalys sutaria, ką neigia ir t.t.), t.y. teismas galutinai išsiaiškina šalių nuomonę ginčijamais klausimais ir įrodymus, kuriais jos grindžia savo požiūrį, pašalina teismui kylančius neaiškumus įgyvendindamas savo pareigą išaiškinti, tai padeda teismui preliminariai įvertinti kilusį ginčą, parinkti tinkamą teisės normą ir tuo pagrindu nustatyti įrodinėjimo dalyką byloje.

Kadangi šios stadijos tikslas yra išsiaiškinti šalių ginčo esmę ir apimtį, tinkamai pasirengti teisminiam bylos nagrinėjimui, kad teismo nagrinėjimo metu beliktų iširti surinktus įrodymus ir priimti sprendimą, įstatymų leidėjas riboja ieškinio elementų keitimo galimybę, t.y.

ieškinio dalyko ar pagrindo pakeitimas galimas tik parengiamojoje stadijoje – iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo (CPK 141 str. 1 d.) ir numato teisėjo pareigą kontroliuoti ieškovo galimybę keisti ieškinio dalyką ar pagrindą.

Teismas turi teisę atsisakyti tenkinti pareiškimą pakeisti ieškinio dalyką ar pagrindą, jeigu toks pakeitimas užvilktų bylos nagrinėjimą, o ieškovui buvo paskirtas terminas ieškinio elementams visiškai suformuoti ir šis galėjo remtis pareiškime nurodytomis aplinkybėmis. Teismo nutartis atsisakyti tenkinti pareiškimą pakeisti ieškinio dalyką ar pagrindą pateikiant atskirąjį skundą neskundžiama (CPK 141 str. 3, 4 d.). Šios taisyklės išimtys nustatytos darbo, šeimos bylose. Šeimos bylose ieškovas turi teisę iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos neribotai keisti ieškinio dalyką ar pagrindą, o atsakovas – pareikšti priešinį ieškinį (CPK 377 str.).

Su teisėjo pareiga kontroliuoti ieškovo galimybę keisti ieškinio dalyką ar pagrindą glaudžiai siejasi teisėjo ieškinio dalyko apimties kontrolė ieškinio dalyko keitimo atveju. Keisti ieškinio dalyką galima tik neperžengiant ginčijamo materialiojo teisinio santykio ribų. Ieškovas, pareiškęs visai naują reikalavimą, neturintį nieko bendra su pirmesniu ir peržengiantį ginčijamo materialiojo teisinio santykio ribas, laikomas atsisakiusiu ankstesnio ieškinio. Tokį naują reikalavimą ieškovas gali pateikti tik pareikšdamas ieškinį bendrąja tvarka.

Analizuojant nedispozityvias bylas išskirtina teismo teisė savo iniciatyva viršyti ieškinio reikalavimus bei išspręsti susijusius reikalavimus. Pagal dispozityvumo principą, teismas savo iniciatyva neturi teisės keisti ieškinio elementų. Pakeisti ieškinio dalyką arba pagrindą gali tik pats ieškovas. Išimtis yra nustatyta tik kai kurioms nedispozityvioms byloms, kai, siekiant užtikrinti viešojo intereso apsaugą, įstatyme teismui suteikiama teisė savo iniciatyva viršyti pareikštus reikalavimus, t.y. teismas gali patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat gali priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu (CPK 376, 405, 417 str.). CPK 405, 417 straipsniuose numatytais atvejais teismas turi teisę viršyti ieškinio pagrindą, t.y. priimti sprendimą teismo posėdyje vadovaudamasis ištirtomis aplinkybėmis, kuriomis ieškovas iš pradžių nesirėmė. Be to, teismas, siekdamas priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, gali jį pagrįsti kitomis materialiosios teisės normomis, negu tos, kurias nurodė ieškovas, ypač kai byla susijusi su viešojo intereso gynyba, nes kvalifikuoti teisiškai nustatytus faktus yra teismo prerogatyva. Taip pat teismas nagrinėdamas atskirų kategorijų bylas išsprendžia ir su pagrindiniu reikalavimu susijusius klausimus, pavyzdžiui, CK 3.76 straipsnio pirmoji dalis nustato, taip pat CPK 385 straipsnis, kad teismas, priimdamas sprendimą patvirtinti sutuoktinių gyvenimą skyrium, privalo nustatyti, su kuriuo iš jų lieka gyventi jų nepilnamečiai vaikai, taip pat išspręsti vaikų išlaikymo ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) dalyvavimo auklėjant vaikus klausimus. Taip pat teismas,

priimdamas sprendimą patvirtinti sutuoktinių gyvenimą skyrium, gali priteisti išlaikymo reikalingam sutuoktiniui išlaikymą iš kito sutuoktinio, dėl kurio kaltės buvo pradėta gyventi skyrium, jeigu išlaikymo klausimai neišspręsti sutuoktinių sudarytoje sutartyje, ir nustatydamas jo dydį privalo atsižvelgti į santuokos trukmę, išlaikymo reikalingumą, abiejų sutuoktinių turtinę padėtį, jų sveikatos būklę, amžių, taip pat į jų darbingumą, nedirbančio sutuoktinio įsidarbinimo galimybes ir kitas svarbias aplinkybes (CK 3.78 str. 1, 2 d.). Priimdamas sprendimą patvirtinti sutuoktinių gyvenimą skyrium, visais atvejais teismas privalo išspręsti sutuoktinių bendro turto padalijimo klausimus, jeigu šie neišspręsti sutuoktinių vedybų sutartyje (CK 3.77 str. 3 d.). Tėvystės (motinystės) nustatymo bylose savo iniciatyva teismas gali išspręsti vaiko išlaikymo klausimą (CPK 392 str. 1 d.). Tėvų valdžios apribojimo bylose teismas savo iniciatyva gali pakeisti ieškinio pagrindą, peržengti pareikštų reikalavimų ribas ar taikyti alternatyvius vaiko teisių ar teisėtų interesų gynimo būdus. Visais atvejais teismas turi priimti sprendimą atsižvelgdamas į susidariusią padėtį ir vaiko interesus (CK 3.183 str. 2 d.). Teismas priimdamas sprendimą riboti tėvų valdžią privalo pasirūpinti, kad vaikas net laikinai nebūtų paliktas be priežiūros ir apsaugos, todėl tuo pačiu sprendimu steigia vaikui nuolatinę globą (rūpybą) ir nustato jo gyvenamąją vietą (CK 3.183 str. 4 d., CPK 407 str.). Priimdamas sprendimą nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu, teismas privalo išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir jų išlaikymo, taip pat vieno iš sutuoktinių išlaikymo ir jų bendro turto padalijimo klausimus, išskyrus atvejus, kai turtas padalytas bendru sutuoktinių susitarimu, patvirtintu notaro, arba yra įsiteisėjęs teismo sprendimas dėl bendro turto padalijimo (CK 3.59 str., CPK 541 str. 2 d.).

Atsižvelgus į tai, kas išdėstyta aukščiau galima teigti, kad įstatymų leidėjas suteikia teisėjui galimybę vadovauti procesui įtvirtindamas teisėjo pareigą kontroliuoti ieškovo (pareiškėjo) galimybę keisti ieškinio (pareiškimo) dalyką ar pagrindą, ieškinio dalyko apimtį. Šių įgaliojimų teisėjui suteikimas leidžia užtikrinti koncentruotą bylos nagrinėjimą ir tinkamai pasirengti teisminei bylos nagrinėjimui. Teisėjo galimybė kontroliuoti ieškinio (pareiškimo) dalyko ar pagrindo keitimą savo apimtimi skiriamas nagrinėjant dispozityvias ir nedispozityvias bylas. Šeimos bylose ieškovas turi teisę neribotai keisti ieškinio dalyką ar pagrindą iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos.

2. 3. 2. 2. Įrodymų rinkimas teismo iniciatyva

Pasirengimo civilinių bylų nagrinėjimui teisme stadijoje vyrauja įrodymų rinkimas ir pateikimas. Įvertinant kooperacijos principo įtvirtinimą, teismo ir bylos šalių bendradarbiavimas, atsižvelgiant į bylos kategoriją, gali reikšti ir tai, kad įrodymų rinkimas ir pateikimas nėra tik ginčo šalių reikalas. Atsižvelgiant į civilinio proceso tikslus, socialinę jo funkciją, gana daug

teisių šioje srityje turi turėti ir bylą nagrinėjantis teismas.⁴⁵ Teismas savo iniciatyva įrodymus gali rinkti tik šeimos, darbo, ypatingosios teisenos, taip pat bankroto, įmonių restruktūrizavimo bei kitose bylose, kuriose teismas pagal įstatymą privalo aktyviai veikti *ex officio*. Be jau minėtų bylų, prie tokių bylų priskirtinos civilinės bylos, kuriose reikia apginti viešąjį interesą (CPK 157 str., 159 str. 1 d., 179 str., 184 str. 1 d., 212 str. 1 d., 219 str., 376 str. 1 d., 443 str. 8 d. ir kiti įstatymai). Tokiose bylose teismas ne tik turi teisę, bet ir privalo savo iniciatyva rinkti įrodymus, jeigu dalyvaujantys byloje asmenys tokiose bylose nepateikia įrodymų, taip pat tais atvejais, kai pateiktų įrodymų nepakanka reikšmingoms bylai aplinkybėms nustatyti. Teismas paprastai pats išreikalauja įrodymus ir kai šalys remiasi įrodymais, esančiais kitose, teismų jau išnagrinėtose civilinėse, baudžiamosiose ar administracinėse bylose prašydamas atsiųsti reikalingas bylas ar jų dalis. Taip elgtis reikalauja CPK 7 ir 8 straipsniuose įtvirtinti proceso koncentracijos ir ekonomiško bei kooperacijos principai.⁴⁶

Taigi CPK normų analizė rodo, kad teismui galima rinkti įrodymus savo iniciatyva tik vadinamosiose nedispozityviose bylose, kylančiose iš šeimos ir darbo teisinių santykių bei ypatingosios teisenos bylose, be to tik CPK ir kitų įstatymų numatytais atvejais. Šiose bylose egzistuoja ryškus viešasis interesas, būtent tai lemia šių bylų nagrinėjimo ypatumus.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio pirmojoje dalyje sakoma, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Antrojoje šio Konstitucijos straipsnio dalyje įtvirtinta valstybės pareiga saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Taigi, Konstitucija šeimą laiko ypatingos reikšmės institutu. Šie Konstitucijoje įtvirtinti principai rodo, kad valstybė yra ypatingai suinteresuota šeimos išsaugojimu. Todėl ir nagrinėjant bylas, kylančias iš šeimos santykių, teismui suteikiama žymiai daugiau teisių nei nagrinėjant kitokio pobūdžio ginčus. Pavyzdžiui, CPK 376 straipsnio pirmojoje dalyje nustatyta, kad bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą. Tėvystės (motinystės) nuginkijimo bylose teismas, rengdamasis bylą nagrinėti teisme, savo iniciatyva privalo išreikalauti iš civilinės metrikacijos įstaigos pareiškimus ir kitą medžiagą, pagal kurią ieškovas buvo įrašytas kaip vaiko tėvas (motina), nes teismas turi ištirti visas aplinkybes, susijusias su gimimo įrašais (CPK 397 str.). Tėvų valdžios ribojimo bylose rengdamasis nagrinėti bylą teismas, atsižvelgdamas į ieškinio (prašymo) pagrindą, išreikalauja iš atitinkamų institucijų duomenis, patvirtinančius ar paneigiančius ieškinyje (prašyme) nurodytas aplinkybes (CPK 404 str. 1, 2 d.). Nagrinėdamas pareiškimą dėl tėvystės pripažinimo, kai vaiko motina yra mirusi, neveiksni ar dėl kitų priežasčių negali paduoti

⁴⁵ V. Nekrošius. Kooperacijos principas civiliniame procese // Teisė. 1999, Nr. 33 (2), P. 36.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 "Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga"// http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=28524; prisijungimo laikas: 2006-09-15.

pareiškimo kartu su vyru, laikančiu save vaiko tėvu, teismas turi iš vaiko tėvo pareikalauti įrodymų, patvirtinančių tėvystę (CK 3.144 str. 2 d.).

Ypatingosios teisenos atveju, globos ir rūpybos bylose – kai pareiškimą steigti vaikui nuolatinę globą ir rūpybą ir (ar) skirti globėją ar rūpintoją teismui pateikia valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, jeigu globėju ar rūpintoju rekomenduojamas skirti fizinis asmuo arba šeimyna, teismas rengdamasis nagrinėti bylą išreikalauja duomenis apie to fizinio asmens ir kartu su juo gyvenančių kitų asmenų ar šeimos narių teistumą ir administracinės teisės pažeidimus (CPK 501 str. 1 d.). Bylą nagrinėjantis teismas turi teisę išreikalauti ar įpareigoti pareiškėją pateikti ir kitus įrodymus, kurie, jo nuomone, yra būtini siekiant tinkamai išnagrinėti bylą. Tai patvirtina ir teismų praktika: „pagal CPK 179 straipsnio 2 dalies nuostatą teismas turi teisę rinkti įrodymus savo iniciatyva tik CPK ir kitų įstatymų nustatytais atvejais. CPK 443 straipsnio 8 dalyje įtvirtinta nuostata, pagal kurią teismas ypatingosios teisenos bylose turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 2004 m. gruodžio 30 d. nutarime Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ išaiškino, kad pagal CPK 179 straipsnio 2 dalies ir 443 straipsnio 8 dalies nuostatas teismas turi teisę ir savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais pareiškėjas nesiremia, juos tirti ir vertinti, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą. <...> teiginys, kad teismas <...> byloje negali būti aktyvus įrodinėjimo procese, yra neteisingas”.⁴⁷

Rengdamasis nagrinėti globos ir rūpybos bylą, jeigu pareiškimą pateikia pats veiksnus asmuo, teismas paveda globos ar rūpybos institucijai pateikti teismui reikalingus bylai išnagrinėti duomenis (CPK 509 str. 3 d.). CPK 509 straipsnio trečiojoje dalyje nurodyta, kad pareiškime turi būti įvardyti motyvai, dėl kurių prašoma asmeniui steigti rūpybą ar skirti rūpintoją (nekykla abejonės, jog prie pareiškimo turėtų būti pridėti įrodymai, patvirtinantys šių motyvų pagrįstumą; jeigu pareiškimą pateikia pats asmuo ir teismas mato ribotas jo galimybes pačiam pasirūpinti įrodymų rinkimu, teismas turėtų juos surinkti savo iniciatyva rengdamasis teisminiam nagrinėjimui). Bylose dėl pilnamečių asmenų globos ar rūpybos nustatymo, globėjo ar rūpintojo paskyrimo neveiksniam ar ribotai veiksniam asmeniui teismas, priėmęs sprendimą pripažinti pilnametį asmenį neveiksiu ar ribotai veiksnium, tą pačią dieną nutartimi paveda globos ir rūpybos institucijai per dešimt dienų pateikti teismui duomenis, būtinus bylai išnagrinėti (CPK 506 str. 1 d.).

---

⁴⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje B. G. dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo (bylos Nr. 3K-3-162/2006 m.; kat. 128. 2 (S)).

2. 3. 2. 3. Įrodymų sąsajumo kontrolė

Pagal CPK 180 straipsnį teismas priima nagrinėti tik tuos įrodymus, kurie patvirtina arba paneigia turinčias reikšmės bylai aplinkybes. CPK taip pat numatyta teismo posėdžio pirminko bei kitų nagrinėjančių bylą teisėjų pareiga šalinti iš nagrinėjimo teisme visa tai, kas nesusiję su nagrinėjama byla (CPK 158 str. 3 d.). Spręsdamas įrodymų priėmimo klausimą (paprastai civilinės bylos iškėlimo ir pasirengimo civilinių bylų nagrinėjimui teisme stadijose), teismas turi vertinti, pateikti įrodymai yra susiję su byla ar ne. Įrodymus, kurie akivaizdžiai neturi ryšio su civilinės bylos įrodinėjimo dalyku, teismas turėtų atsisakyti priimti rašytine arba žodine motyvuota nutartimi (CPK 180 str., 181 str. 1 d., 290 str. 1–4 d.). Kai dalyvaujantis byloje asmuo pateikia prašymą teismui išreikalauti įrodymus, kurių jis pats negali gauti, teismas išreikalauja įrodymus (tenkina prašymą) tik tokiu atveju, jeigu išnagrinėjęs minėtą prašymą konstatuoja, kad prašomi išreikalauti įrodymai yra susiję su civilinės bylos įrodinėjimo dalyku. Spręsdamas įrodymų sąsajumo klausimą teisėjas vadovaujasi procesinės medžiagos formavimui. Nustatyti, ar įrodymas turi ryšį su byla, yra svarbu ne tik dėl to, kad civilinė byla nebūtų perkrauta nereikalingų dokumentų ir kitų įrodymų, bet ir dėl to, kad teismas bei dalyvaujantys byloje asmenys galėtų koncentruoti dėmesį tik į tai, kas yra reikšminga nagrinėjant konkrečią civilinę bylą ir priimant sprendimą. Labai svarbu ir tai, jog įrodymų sąsajumo reikalavimas yra tiesiogiai susijęs su civilinio proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principo įgyvendinimu. Įrodymų ryšio su byla aspektu bei atsižvelgdamas į minėtus proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principus teismas turėtų atsisakyti priimti pakartotinai pateikiamą (jau priimtą) tapatų įrodymą. Toks įrodymas nesuteikia jokios naujos informacijos, reikšmingos vienoms ar kitoms bylos aplinkybėms nustatyti.⁴⁸

Pasirengimo civilinių bylų nagrinėjimui teisme stadijoje teismas, nustatęs įrodinėjimo dalyką ir konstatavęs, kad byloje esančių įrodymų nepakanka, gali pasiūlyti šalims pateikti papildomų įrodymų, pagrindžiančių būtinas nustatyti byloje aplinkybes (CPK 179 str.) bei pasinaudodamas išaiškinimo pareiga teismas, siūlydamas šalims pateikti papildomus įrodymus, nutartyje turi nurodyti, kurioms aplinkybėms įrodyti tie įrodymai yra reikalingi.

Teismas, ieškinio priėmimo ir pasirengimo civilinių bylų nagrinėjimui teisme metu spręsdamas įrodymų priėmimo, išreikalavimo ir kitus klausimus, susijusius su įrodinėjimu, atlieka tik pirminį vertinimą, ar nurodyti ir pateikti bei prašomi išreikalauti įrodymai yra susiję su įrodinėjimo dalyku, todėl nereikėtų atsisakyti priimti įrodymus, jeigu kyla tik abejonės dėl jų ryšio su byla. Galutinai įrodymų sąsajumą teismas įvertina po to, kai ištiria visus byloje esančius įro-

---

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 “Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga”// http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=28524; prisijungimo laikas: 2006-09-17.

dymus ir jų visetą, priimdamas teismo sprendimą (teismo sprendimo motyvuojamojoje dalyje) (CPK 260 str., 270 str. 4 d. 1–3 p.).⁴⁹

Analizuojant teisėjo pareigą priimti tik ryšį su byla turinčius įrodymus vėl atkreiptinas dėmesys į tinkamą ieškinio ir atsiliepimo į ieškinį (o tuo pačiu ir teisėjo aktyvumą šiuos procesinius dokumentus priimant ir vertinant) suformulavimą (esant netikslumų korektišką teisėjo naudojimąsi pareiškimo trūkumų šalinimo institutu), kuris, kaip minėta, leidžia išsiaiškinti tikrąją ginčo esmę, tuo pagrindu parinkti tinkamą teisės normą ir nustatyti įrodinėjimo dalyką byloje. Tik teisingai nustatęs, kas yra įrodinėjimo dalykas, teismas gali tinkamai taikyti įrodymų sąsajumo taisyklę, tai yra priimti tik tuos šalių pateikiamus įrodymus, kurie patvirtina arba paneigia aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti. Teismo klaida nustatant įrodinėjimo dalyką gali lemti ir neteisingas išvadas dėl įrodymų sąsajumo. Dėl to gali būti nepriimti įrodymai, iš tikrųjų susiję su įrodinėjimo dalyku, arba priimti įrodymai, kurie nėra susiję su byla.

2. 3. 2. 4. Teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus

Nustačius tarp šalių kilusio ginčo apimtį ir turinį, turi būti surinkti visi bylai reikalingi įrodymai. Naujojo CPK 226 straipsnyje aiškiai formuluojama šalių pareiga pasiruošimo teismui nagrinėjimui metu pateikti teismui visus turimus įrodymus, turinčius reikšmės bylai, taip pat nurodyti įrodymus, kurių jos negali pateikti. Negalėdamos pateikti kurių nors įrodymų, šalys procesiniuose dokumentuose privalo nurodyti priežastis, dėl kurių negali jų gauti, pateikti teismui tas priežastis patvirtinančius įrodymus ir suformuluoti prašymą išreikalauti įrodymus. Tokiame prašyme turi būti nurodyta, kurioms aplinkybėms patvirtinti šie įrodymai yra reikalingi, taip pat prašomų išreikalauti įrodymų buvimo vieta. Šaliai, prašančiai išreikalauti rašytinius, daiktinius bei kitus įrodymus, sutikus, teismas gali išduoti jai liudijimą apie teisę gauti tuos įrodymus, kad jie būtų pateikti teismui (CPK 13 str., 42 str. 1 d., 199 str., 206 str.).⁵⁰ Remiantis galiojančio CPK nuostatomis, jei įrodymai, nepateikiami pasiruošimo teismui nagrinėjimui metu, teismas vėliau gali atsisakyti juos priimti, jei nustato, kad tokie įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau. Šalys ir kiti dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems suteiktomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ir atsikirtimai (CPK 7 str. 2 d.). Teismas, nustatęs, kad dalyvaujantys byloje asmenys piktnaudžiauja jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, per įsta-

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 “Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga”// http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=28524; prisijungimo laikas: 2006-09-20.

⁵⁰ Ten pat.

tymo ar teismo nustatytus terminus nepateikia turimų įrodymų, gali atsisakyti priimti procesinius dokumentus ir įrodymus, jeigu konstatuoja, kad procesinių dokumentų bei įrodymų pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą ir sprendimo priėmimą. Tokia teismo teisė numatyta CPK 114 straipsnio 2 dalies, 142 straipsnio 3 dalies, 181 straipsnio 2 dalies, 227 straipsnio 2 dalies nuostatose. Kita vertus, atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus teismas gali tik išsiaiškinęs pavėlavimo priežastis, šalies kaltę dėl to bei kitas reikšmingas aplinkybes. Be to, ši teismo teisė turi būti įgyvendinama, nepamirštant pagrindinio proceso tikslo – teisingai išspręsti šalių ginčą, laikantis proceso koncentracijos ir ekonomiško, kooperacijos, šalių lygiateisiškumo, teisės į nešališką teismą ir kitų proceso principų pusiausvyros (CPK 2 str., 7 str. 1 d., 8, 17, 21 ir kt. str.). Šių teismo galių ir šalių pareigų įtvirtinimu siekiama, kad visi reikalavimai, atskirtimai ir kita įrodomoji bylos medžiaga būtų surinkta ir sukoncentruota jau pasirengimo teismui nagrinėjimui metu. Tuomet teismo nagrinėjimo metu tereikėtų iširti byloje esamus įrodymus ir priimti sprendimą byloje. Tokia situacija sudaro palankias galimybes, kad byla būtų išnagrinėjama jau per pirmąjį teismo posėdį, t.y. išvengiant bylos nagrinėjimo atidėliojimo.⁵¹

Nors šeimos bylose skiriamas įrodymų pateikimo momentas, t.y. šiose bylose įrodymus galima pateikti ir teismo nagrinėjimo metu, tačiau atsižvelgiant į koncentruotumo principą galimybė atsisakyti priimti įrodymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau, jeigu nustatoma, kad jie yra vėliau pateikiami siekiant užvilkinsi procesą (CPK 377 str.), išlieka. Tokiais atvejais yra būtina šalies tiesioginė tyčia ir tikslas užvilkinsi procesą. Nagrinėjant dispozityvias bylas teismas tokią teisę turi, jei įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, o jų vėlesnis pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą (CPK 181 str. 2 d.), taigi čia užtenka bet kokios kaltės formos, tai reiškia, jog dispozityvių bylų nagrinėjimo atveju teisėjo galimybės atsisakyti priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus yra platesnės.

Apibendrinus § 2.3.2.2, § 2.3.2.3 ir § 2.3.2.4 skyrelius darytina išvada, jog pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje teisėjas vadovauja procesinės medžiagos formavimui: byloje nagrinėjamos ypatingąja teise įrodymus gali rinkti savo iniciatyva, priima tik ryšį su byla turinčius įrodymus ir gali atsisakyti priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus.

2.3.2.5. Teismo pareiga siekti ginčo šalių sutaikymo

„Tarsi sekant F. Kleino idėjomis, naujajame CPK teismas skatinamas jau pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui metu pabandyti sutaikyti šalis, taip apskritai išvengiant tolesnio teismo proceso“.⁵² Taikus ginčų sprendimas vertinamas už tai, kad jis tam tikra apimtimi grąžina bylininkų santykius į įprastą vėžias, sudaro prielaidas šalinti priešišumą visuomenėje, ugdo

⁵¹ V. Nekrošius. Naujasis Civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai // Teisė. 2002, Nr. 44, P. 110.

⁵² V. Valančius. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 23.

derybų kultūrą. Kita vertus, taikiai išsprendžiant daugiau teisme nagrinėjamų civilinių bylų taupomas teismo, proceso šalių ir jų advokatų laikas, mažinamas teismų darbo krūvis, mažėja tiesioginės ir netiesioginės bylinėjimosi išlaidos, galiausiai didėja teismo autoritetas, pasitikėjimas teismais, formuojama teigiama bylininkų ir visuomenės nuomonė apie ginčų sprendimo procedūrą teismuose teisingumą.⁵³ Būtinumas teismui skatinti šalių taikius susitarimus pabrėžiamas ir Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Nr. R (81) 7. Atsižvelgiant į taikių susitarimų teikiamą socialinę bei kitokią naudą pagrįstas atrodo V. Valančiaus teiginys, jog „teismas tokiais atvejais neturėtų užimti pasyvios pozicijos apsiribodamas formaliu pasiūlymu sudaryti taikos sutartį. Teisėjas turėtų paaiškinti, paskatinti, pateikdamas svarių argumentų „stumtelėti“ šalis taikos ginčo baigties link. <...> Svarbu įsisamontinti, jog taikus ginčo suregulavimas dažniausiai yra geresnė alternatyva nei, nors ir neblogas, bet vis dėlto „primestas“ teismo sprendimas“.⁵⁴

Galiojančiame CPK pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijos įtvirtinimas kaip lemiančios ir reikšmingos* kaip tik ir sudaro puikias prielaidas teismui imtis ryžtingesnių veiksmų, siekiant sutaukyti šalis pradiniu ginčo etapu.

CPK 140 straipsnio trečiojoje dalyje įtvirtinama bendroji nuostata, jog bet kurioje proceso stadijoje šalys gali baigti bylą taikos sutartimi. CPK 228 straipsnio pirmojoje dalyje numatyta, kad teismas, matydamas, jog byloje galima sudaryti taikos sutartį skiria parengiamąjį teismo posėdį. Taigi nustačius, kad šalių susitaikymas yra galimas, įstatymas įpareigoja teismą imtis aktyvių veiksmų įgyvendinti šią galimybę. Viena iš svarbiausių sutaukymo prielaidų – tiesioginis kontaktas su šalimis. Tai lemia žodinio parengiamojo posėdžio poreikį. CPK 231 straipsnis tiesiogiai numato taikinimo procedūrą kaip privalomąją parengiamojo posėdžio dalį. CPK 231 straipsnio pirmojoje dalyje nurodyta, kad iškart po to, kai nustatoma ginčo esmė, teismas pasiūlo šalims abipusėmis nuolaidomis pasiekti priimtina abiem šalim susitarimą ir sudaryti taikos sutartį. Be tiesioginio kontakto su šalimis arba bent jau su jų įgaliotais sudaryti taikos sutartį atstovais vargu ar galima kalbėti apie sutaukymą.⁵⁵

Aiškinant CPK 228 straipsnio pirmosios dalies nuostatas, susijusias su parengiamojo posėdžio skyrimu, reikėtų atkreipti dėmesį, kad tam tikrų kategorijų bylose, kaip pavyzdžiui šeimos, imtis sutaukymo veiksmų, taigi ir skirti parengiamąjį posėdį, teismas privalo visada. Sutaikymo priemonių panaudojimo privalomumas šiose bylose paaiškinamas išskirtiniu visuomeniniu suinteresuotumu išsaugoti socialinę taiką. CPK 376 straipsnio antrojoje dalyje

---

⁵³ Legislative and Judicial Incentives to Early (Amicable) Resolution/ Summary of Report by Judge A. Zalar // <http://www.coe.int/judges>; prisijungimo laikas: 2006-09-22.

⁵⁴ V. Valančius. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 23.

* Aut. past.: apie tai autorė jau kalbėjo praėjusiuose skyriuose.

⁵⁵ R. Simaitis. Teisminis sutaukymas // Teisė. 2004, Nr. 52, P. 94-95.

nurodyta, kad teismas privalo imtis veiksmų sutaikyti šalis šeimos bylose. Tokia nuostata įtvirtinta ir CK 3.33 straipsnio antrojoje dalyje, o CK 3.5 straipsnio ketvirtojoje dalyje numatyta, jog teismas turi visokeriopai padėti šalims pasiekti taikų susitarimą. Pavyzdžiui, santuokos nutraukimo bylose, taip pat sutuoktinių gyvenimo skyrium (separacijos) bylose teismas imasi priemonių sutuoktiniams sutaikyti ir turi teisę sutuoktiniams paskirti iki šešių mėnesių terminą jiems susitaikyti (CPK 384 str. 3 d., CK 3.75 str. 2 d., CK 3.64 str. 1 d.). Kai santuoką prašo nutraukti abu sutuoktiniai ta aplinkybė, kad abu sutuoktiniai bendru sutikimu prašo santuoką nutraukti dar nereiškia, jog teismas ją automatiškai nutraukia. Ir šiose bylose teismas, siekdamas išsaugoti šeimą, turi būti aktyvus ir imtis tam visų priemonių (CPK 540 str., CK 3.54 str. 1 d.).

Teisėjas besinaudodamas jam suteiktomis galiomis siekiant sutaikyti šalis taip pat gali pasinaudoti galimybe skirti antrąjį parengiamąjį teismo posėdį, tačiau tik išimtiniais atvejais ir tik jeigu tai paskatins ginčą išspręsti taikos sutartimi (CPK 229 str.). Tokių sąlygų numatymą nulemia proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principai.

Sutaikymo veiksmų atlikimas parengiamojo posėdžio metu neišsemia teismo pareigos, numatytos CPK 159 straipsnio pirmojoje dalyje, siekti šalių sutaikymo ir vėliau. Tais atvejais, kai teismas nematė sutaikymo galimybės ir neskyrė parengiamojo posėdžio, sutaikymo pareiga neišnyksta. Paraginti šalis susitarti geruoju, imtis sutaikymo veiksmų, aiškintis, ar iš tiesų taikos sutartis negalima, teismas turi ir vėlesnėmis civilinio proceso stadijomis.⁵⁶

Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui yra baigiamas teismui priimant nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje, kurioje iš esmės yra apibrėžiamos ginčo ribos (reikalavimai, atsikirtimai, įrodymai, kuriais šalys remiasi). Nuo šio momento keisti šias ribas yra sudėtinga ir galima tik įrodžius, kad anksčiau to nebuvo galima padaryti arba kad vėlesnis ginčo ribų pakeitimas neužvilkins bylos nagrinėjimo.⁵⁷

Apibendrinant svarbu pabrėžti tai, kad teismas šioje stadijoje yra aktyvus ir koordinuoja šalių veiksmus: tikslina šalių pareigą įrodinėti (CPK 225 str. 1 d.), siūlo šalims pasirinkti atstovavimu (CPK 161 str.), renkasi tinkamiausią pasirengimo teisminiam nagrinėjimui formą (CPK 225 str.), kontroliuoja ieškovo galimybę keisti ieškinio dalyką ar pagrindą (CPK 141 str. 1 d.) ir keičiamo ieškinio dalyko apimtį, nedispozityvių bylų atveju turi galimybę savo iniciatyva viršyti ieškinio reikalavimus bei išspręsti susijusius reikalavimus, rinkti įrodymus savo iniciatyva, kontroliuoja įrodymų sąsajumą (CPK 180, 158 str.), turi galimybę atisakyti priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus bei būti aktyvus siekdamas ginčo šalių sutaikymo.

---

⁵⁶ R. Simaitis. Teisminis sutaikymas // Teisė. 2004, Nr. 52, P. 96.

⁵⁷ V. Nekrošius. Naujasis Civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai // Teisė. 2002, Nr. 44, P. 111.

2. 4. Teisminis nagrinėjimas

Atlikęs kruopštų civilinės bylos paruošimą parengiamojoje proceso stadijoje, teismas skiria ją nagrinėti teismo posėdyje, pereidamas į centrinę civilinio proceso stadiją – bylos nagrinėjimą teisme.

Teisminis nagrinėjimas yra trečioji civilinio proceso stadija, kai laikantis žodinio proceso, viešumo, tiesioginio dalyvavimo, rungimosi ir kitų civilinio proceso principų byla nagrinėjama iš esmės. Teismo posėdyje, išskyrus įstatyme daromas išimtis, nustatomos bylai reikšmingos aplinkybės, tiriami ir vertinami įrodymai bei, svarbiausia, priimamas teismo sprendimas arba byla baigiama jo nepriėmus.

Pasirengimo teismui nagrinėjimui stadija buvo apibūdinta kaip reikšminga ir netgi lemtinga įtakos sėkmingam teismui nagrinėjimui aspektu, o teismo veiksmai apibūdinti kaip aktyvūs, kontroliuojantys ir koordinuojantys. Tokią stadijos ir teismo veiksmų apibūdinimą lėmė pati stadijos paskirtis – išsiaiškinti šalių ginčo esmę ir apimtį bei surinkti pagrindinius bylos įrodymus.⁵⁸ „Teisminio bylos nagrinėjimo paskirtis – ne šalių reikalavimų aiškinimasis ir įrodymų rinkimas, o jau surinktų įrodymų tyrimas siekiant išspręsti tarp šalių kilusį ginčą“.⁵⁹ Siekiant ištirti surinktus įrodymus ir išspręsti kilusį ginčą įstatyme nustatyta, kad teismo nagrinėjimo metu teismo posėdžiai vyksta žodinio proceso tvarka (išskyrus atvejus, kai CPK numato kitaip), o tai reiškia, kad į teismo posėdį kviečiami byloje dalyvaujantys asmenys (CPK 153 str. 1 d.), tai savo ruožtu nulemia, kad teismo nagrinėjimo metu pilna apimtimi pasireiškia rungimosi principas (ypač tai ryškiai atsiskleidžia įrodinėjimo etape), t.y. dalyvaujantys byloje asmenys ir kiti proceso dalyviai teikia paaiškinimus, vyksta priešingus interesus turinčių šalių dvikova. Atskleista teismo nagrinėjimo esmė ir būdas leidžia teigti, kad teismo vaidmuo šioje stadijoje yra didžiulis, nes jis ne tik palaiko, užtikrina tvarką teismo posėdyje (CPK 162, 237 str.), bet ir rūpinasi, kad būtų nustatytos išsamios, esminės bylos aplinkybės, imasi priemonių šalims sutaikyti (CPK 159 str. 1 d.), o ypatingosios teisenos atveju elgiasi dar aktyviau – turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės (CPK 443 str. 8 d.).

Sekančiuose skyreliuose bus apžvelgiama, kokių CPK numatytų priemonių pagalba teisėjas realizuoja tinkamą ir teisingą ginčo išsprendimą, tačiau prieš pradėdant analizuoti teisėjo vadovavimo pasireiškimą teismo nagrinėjimo stadijoje, laikantis nuoseklumo dar reikia atkreipti dėmesį, jog teismo posėdis vyksta nuosekliai ir susideda iš keturių dalių:

- 1) parengiamosios (įžanginės);

⁵⁸ G. Ambrasaitė. Pasiruošimo teismui nagrinėjimui stadija naujajame Civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20), P. 156.

⁵⁹ Ten pat. P. 156.

- 2) bylos nagrinėjimo iš esmės;
- 3) baigiamųjų kalbų;
- 4) sprendimo priėmimo ir paskelbimo.⁶⁰

Paskutiniai teismo nagrinėjimo stadijos dalys, kaip neturinti didelės reikšmės nagrinėjamai temai, analizuojama nebus.

2. 4. 1. Parengiamoji teismo posėdžio dalis

Pagrindinis parengiamosios teismo posėdžio dalies tikslas – nustatyti, ar galima bylą nagrinėti iš esmės teismo posėdyje:

- 1) esant tokiai bylą nagrinėjančio teismo sudėčiai;
- 2) neatvykus kuriam nors byloje dalyvaujančiam asmeniui ar kitam proceso dalyviui;
- 3) turint omenyje veiksmus, būtinus atlikti rengiantis teisminiam nagrinėjimui.⁶¹

Teismo posėdžiui vadovauja pirmininkas: apylinkės teismo posėdžiui pirmininkauja šio teismo pirmininkas, jo pavaduotojas ar teisėjas, apygardos teismo posėdžiui – apygardos teismo pirmininkas, Civilinių bylų skyriaus pirmininkas ar teisėjas, kuriam paskirta byla, o jeigu byla kaip pirmoji instancija nagrinėja trijų teisėjų kolegija, - apygardos teismo pirmininkas, Civilinių bylų skyriaus pirmininkas ar jų paskirtas teisėjas (CPK 158 str. 1 d.).

Teismo posėdžio pirmininkas paskirtu laiku pradeda teismo posėdį ir paskelbia kuri byla bus nagrinėjama (CPK 238 str.). Teisėjo vaidmuo teismo procese yra svarbus, kadangi jis ne tik „atidaro“ posėdį, pranešus ginčo esmę, bet ir stebi teismo posėdžio tvarką visos stadijos metu, kad nebūtų daromi procesinio pobūdžio pažeidimai, o byla būtų nagrinėjama koncentruotai, ekonomiškai, nepertraukiamai ir išsamiai (CPK 158 str. 3 d.). Teismo pirmininkui paskelbus apie bylos nagrinėjimą, teismo posėdžio sekretorius teismui praneša apie atvykusius/neatvykusius asmenis, šaukimų įteikimą, neatvykimo priežastis (CPK 239 str. 1 d.). Nustačius atvykusių asmenų tapatybę (CPK 239 str. 2 d.), teismo pirmininkas naudodamasis jam suteikta išaiškinimo pareiga išaiškina pareigas vertėjui (CPK 240 str.), imasi priemonių dėl liudytojų - teismo posėdžio salės apleidimo ir jų tarpusavio nesusižinojimo (CPK 241 str.). Atlikęs nurodytus veiksmus, posėdžio pirmininkas paskelbia teismo sudėtį, praneša, kas dalyvaus kaip ekspertas, vertėjas, teismo posėdžio sekretorius, ir išaiškina atvykusiems į teismą byloje dalyvaujantiems asmenims teisę pareikšti nušalinimus (CPK 242 str.). Po šios procedūros, jei nušalinimas nepareiškiamas ar atmetamas, teismas dalyvaujantiems byloje asmenims išaiškina jų procesines teises ir pareigas (CPK 243 str.). Teismas taip pat išpėja šiuos asmenis apie pasekmes, atsirandančias pažeidžiant ar nesilaikant asmenims suteiktų ar jų turimų teisių ir pareigų. Šių

---

⁶⁰ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 78.

⁶¹ Ten pat. P. 79.

subjektų teisės ir pareigos neaiškinamos, jeigu šalys ir tretieji asmenys bylą veda ne patys, o per advokatą (CPK 243 str.). Aiškindamas dalyvaujantiems byloje asmenims jų teises ir pareigas teismo posėdžio pirmininkas neturi apsiriboti CPK normų perskaitymu, o turi paklausti, ar dalyvaujantis byloje asmuo suprato, ką turi teisę ir ką privalo daryti teismo posėdyje, o kilus klausimų, išaiškinti nesuprastų teisių ir pareigų turinį. Be to, teismo posėdžio pirmininkas, matydamas, kad šalis ar trečiasis asmuo nesugeba tinkamai įgyvendinti savo teisių, gali jiems pasiūlyti pasirūpinti atstovavimu (CPK 161 str.). Toliau teismas išsiaiškina, ar galima nagrinėti bylą neatvykus šalims, tretiesiems asmenims ir kitiems proceso dalyviams. Tai labai svarbu, nes šalių, trečiųjų asmenų ir kitų proceso dalyvių neatvykimo į teismo posėdį padariniai skirtingi (CPK 246, 247, 248 str.). Patikrinęs byloje dalyvaujančių asmenų ir kitų proceso dalyvių atvykimą/neatvykimą, posėdžio pirmininkas išaiškina ekspertui jo teises ir pareigas (CPK 244 str.) bei įspėja dėl atsakomybės žinomai melagingos išvados atveju. Šiame etape teismas išsprendžia dalyvaujančių byloje šalių prašymus (CPK 245 str.). Paprastai tai gali būti prašymai išreikalauti naujus įrodymus ar įtraukti į bylą naujus asmenis. Pagal CPK 226 straipsnį iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo šalys ir tretieji asmenys turi būti pateikę teismui visus turimus įrodymus, turinčius reikšmės bylai, taip pat nurodę įrodymus, kurių jie negalėjo pateikti teismui, kartu nurodydami aplinkybes, trukdžiusias tai padaryti, bei suformulavę prašymus išreikalauti tuos įrodymus, tai yra bendroji taisyklė, pagal kurią šalių reikalavimai, atsikirtimai į juos turi būti suformuluoti ir visi šalių turimi reikšmingi bylai įrodymai turi būti pateikti teismui pasirengimo civilinių bylų nagrinėjimui teisme stadijoje, įgyvendinant proceso koncentracijos ir ekonomiško bei kooperacijos principų nuostatas, įpareigojančias teismo procese užkirsti kelią bylos vilkinimui ir siekti, kad byla būtų išnagrinėta teismo vieno posėdžio metu (CPK 7 str. 1 d., 8 str.). Kita vertus, CPK numatytais atvejais nauji įrodymai gali būti pateikiami teismui ir nagrinėjimo teisme stadijoje. Galimybę pateikti įrodymus pasibaigus pasirengimo civilinių bylų nagrinėjimui teisme stadijai CPK nuostatos paprastai sieja su vėliau atsiradusia tokia būtinybe. Tokiais atvejais teismas, siekdamas įvykdyti teisingumą, turi teisę paskirti byloje ekspertizę, pasiūlyti šalims pateikti naujus įrodymus, o šeimos, darbo, ypatingosios teisenos, taip pat bankroto, restruktūrizavimo bei kitose bylose, kuriose pagal įstatymą teismas privalo aktyviai veikti *ex officio*, – rinkti įrodymus ir savo iniciatyva, o tam tikrais pirmiau minėtais atvejais – ne tik turi teisę, bet netgi privalo rinkti įrodymus savo iniciatyva.⁶² Jeigu šalys bylos nagrinėjimo iš esmės metu pateikia teismui prašymų priimti naujus įrodymus ar juos išreikalauti dėl to, kad pačios negalėjo jų gauti (CPK 245 str., 251 str. 1, 2 d.), tai teismas, sprenddamas klausimą dėl įrodymų priėmimo ar išreikalavimo, turi išsiaiškinti, ar įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, ar jų

---

⁶² Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 “Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga”// http://www.lat.lt/4_tpbuolenteniai/senos/nutartis.aspx?id=28524; prisijungimo laikas: 2006-09-28.

priėmimas uŖvilkins bylos nagrinėjimą, pavėlavimo pateikti įrodymus prieŖastis, Ŗalies kaltę dėl to bei kitas reikŖmingas aplinkybes. Teismas neturėtų atsisakyti priimti ar išreikalauti naujus įrodymus, jeigu jų priėmimas ar išreikalavimas neuŖvilkintų bylos nagrinėjimo arba jeigu toks atsisakymas prieŖtarautų sąŖiningumo, teisingumo ir protingumo principams.

Galima teigti, kad Ŗiame teisminio nagrinėjimo etape veikia išimtinai tik teismas – jis maksimaliai naudojasi išaiŖkinimo pareiga ir vadovo-organizatoriaus pozicija, Ŗalys Ŗiame etape beveik neveikia (išskyrus nuomonės dėl bylos nagrinėjimo neatvykus kuriam nors dalyvaujantiam byloje asmeniui ar kitam proceso dalyviui pareiŖkimą, praŖymų pateikimą).

Teismui nenustačius kliūčių nagrinėti bylą, prasideda antroji teismo posėdŖio dalis – bylos nagrinėjimas iš esmės.

2. 4. 2. Bylos nagrinėjimas iš esmės

Bylos nagrinėjimas iš esmės pradedamas posėdŖio pirmininko praneŖimu apie bylą (CPK 249 str. 1 d.). Jame glaustai išdėstoma bylos esmė. CPK 249 straipsnio pirmojoje dalyje nurodyta, kad, praneŖęs apie bylą ir nustatęs, ar ieŖkovas palaiko savo reikalavimus ir ar atsakovas pripaŖįsta pareiŖštą ieŖkinį, teismas privalo išsiaiŖkinti, ar išnaudotos visos galimybės sudaryti taikos sutartį. Jeigu Ŗios galimybės neišnaudotos, teismas turi vykdyti CPK 159 straipsnio pirmojoje dalyje nustatytą pareigą imtis priemonių sutaikyti Ŗalis. „Ŗi pareiga pirmosios instancijos teismui išlieka iki pat to momento, kai jis iŖeina į pasitarimų kambarį priimti sprendimą“.⁶³ PrieŖ tvirtindamas Ŗalių taikos sutartį, teismas išaiŖkina joms Ŗių procesinių veiksų padarinius, tačiau neturi apsiriboti formaliu jų įvardijimu. Būtina ypač pabrėŖti, kad patvirtinus taikos sutartį ir bylą nutraukus ieŖkovas su tapačiu ieŖkiniu negalės kreiptis į teismą, nes nutartis, kuria patvirtinama Ŗalių taikos sutartis, įgyja prejudicinę galią. Aplinkybė, kad taikos sutarties sudarymo padariniai Ŗalims nebuvo išaiŖkinti, yra pagrindas gavus atskirąjį skundą tokią nutartį panaikinti dėl jos neteisėtumo. Teismų praktikoje laikomasi taisyklės, kad taikos sutartis gali būti sudaroma ir tvirtinama tik dėl teismui pareiŖštų ieŖkinio reikalavimų ir prieŖieŖkinio reikalavimų (tokių esant byloje). Taikos sutartimi negalima spręsti kitų klausimų, dėl kurių įstatymo nustatyta tvarka nesikreipta į teismą.⁶⁴

Be to, prieŖ tvirtindamas taikos sutartį teismas įsitikina ar tokie veiksmai neprieŖtarauja imperatyvioms įstatymų nuostatoms ar vieŖajam interesui (CPK 42 str. 2 d., 140 str. 2 d.).

Jeigu ieŖkovas palaiko savo reikalavimus, o atsakovas nepripaŖįsta ieŖkinio, byla nagrinėjama iš esmės, t.y. klausomi byloje dalyvaujantių asmenų paaiŖkinimai ir tiriami kiti

⁶³ R. Simaitis. Teisminis sutaikymas // Teisė. 2004, Nr. 52, P. 96.

⁶⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje AB „Vakarų bankas“ likvidatorius v UAB „Karolinos turas“ (bylos Nr. 3K-3-249/1999, kat. 45), LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. balandŖio 11 d. nutartis civilinėje byloje G. Guigienė v V. Guiga (bylos Nr. 3K-3-443/2001, kat. 69. 7; 87. 1; 104).

įrodymai esantys byloje. Bylos nagrinėjimo iš esmės stadijoje pirmosios instancijos teisme reikia iširti visus pateiktus ir priimtus įrodymus. Tirdamas įrodymus, teismas privalo patikrinti įrodymų sąsajumą, leistinumą, įrodomąją reikšmę, palyginti skirtingomis įrodinėjimo priemonėmis gautą informaciją (CPK 183, 250 str.).⁶⁵ Įrodymai tiriami laikantis betarpiškumo, žodiškumo, bylos nagrinėjimo koncentruotumo, ekonomiškumo ir nepertraukiamumo principų (CPK 235 str.). Kai yra klausomasi dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimų, byloje dalyvaujantiems asmeniui nukrypus nuo parengiamųjų procesinių dokumentų, teismo posėdžio pirmininkas turi teisę atkreipti į tai jo dėmesį (CPK 159 str. 2 d.). Tai leidžia siekti proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principų realizavimo bei taupyti tiek teismo, tiek šalių laiką. Posėdžio pirmininkas vadovauja įrodymų tyrimui: jis gali pateikti byloje dalyvaujantiems asmenims klausimų, reikalauti jų paaiškinimų, nurodyti jiems aplinkybes, kurias būtina nustatyti siekiant teisingai išspręsti bylą, pareikalauti iš jų įrodymų, kuriais tos aplinkybės grindžiamos, arba įstatymo nustatyta tvarka rinkti įrodymus savo iniciatyva (CPK 159 str. 1 d.), t.y. privalo rūpintis, kad byla būtų išnagrinėta tinkamai ir greitai.

Išklausius byloje dalyvaujančių asmenų ar jų atstovų paaiškinimus, teismas įstatymo nustatyta tvarka iširia visus kitus byloje esančius įrodymus. Įrodymų tyrimo eilės tvarką, atsižvelgdamas į dalyvaujančių byloje asmenų nuomonę, nustato teismas (CPK 183 str. 1 d., 250 str.). Paprastai įrodymų tyrimas prasideda liudytojų apklausa, toliau tiriami rašytiniai įrodymai, išklausiama eksperto išvada ir tiriami kiti įrodymai. Šitaip pasireiškia teismo aktyvumas renkant ir tiriant įrodymus.

Baigus tirti įrodymus, teismo posėdžio pirmininkas paklausia byloje dalyvaujančių asmenų, ar jie nori papildyti bylos medžiagą (CPK 251 str. 1 d.). Kaip jau buvo aptariama analizuojant pasirengimo teisminei nagrinėjimui stadiją ir prašymų sprendimo klausimą parengiamojoje teismo posėdžio dalyje, tai turėtų būti leidžiama tik išimtiniais atvejais.

Kai dėl prašymų nuspręsta arba jų nepareikšta, teismo posėdžio pirmininkas paskelbia, kad bylos nagrinėjimas iš esmės baigtas, ir pradeda klausyti baigiamųjų kalbų (CPK 235 str. 1 d.).

2. 4. 3. Baigiamosios kalbos

Ištirus visus įrodymus, išsprendus dalyvaujančių byloje asmenų prašymus (jei tokių yra) ir reikiama atvejais atlikus dėl jų papildomus veiksmus, teismas pradeda klausyti baigia-

---

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 “Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga”// http://www.lat.lt/4_tpbuuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=28524; prisijungimo laikas: 2006-10-02.

mųjų kalbų. Baigiamosios kalbos - trečioji teismo posėdžio dalis. Tai šalių, trečiųjų asmenų ir jų atstovų kalbos. Jos vyksta CPK 253 straipsnio antroje ir trečiojoje dalyse nustatyta tvarka.

Teismas neturi teisės riboti dalyvaujančių baigiamosiose kalbose asmenų kalbų trukmę (CPK 255 str.). Tačiau posėdžio pirmininkas, taikydamas įrodymų sąsajumo taisyklę, turi teisę nutraukti kalbėtoją, jeigu šis kalba ne apie nagrinėjamos bylos esmę. Baigiamosios kalbos turi tam tikras ribas – baigiamųjų kalbų dalyviai (šalys, tretieji asmenys bei jų atstovai) neturi teisės savo kalbose remtis aplinkybėmis, kurių teismas netyrė, ir įrodymais, kurie nebuvo tiriami teismo posėdyje (CPK 253 str.). Šalims baigiamosiose kalbose neleidžiama remtis įrodymais, kuriuos jos pateikė pavėluotai ir teismas dėl to atsisakė juos priimti (CPK 181 str. 2 d., 253 str. 4 d.).⁶⁶ Taigi tokiam asmeniui, kuris peržengia baigiamųjų kalbų ribas, kalba ne apie nagrinėjamos bylos esmę, posėdžio pirmininkas turi pasiūlyti kalbėti tik apie bylai reikšmingas aplinkybes, be to, jis turi teisę nustatyti kalbų trukmę, o ją pažeidus – teisę kalbėtoją nutraukti. Tai, suprantama, turi būti daroma tik išimtiniais atvejais, kai šalis piktybiškai nesilaiko posėdžio pirmininko patvarkymo ir nukrypsta į pašalinius, su byla nesusijusius dalykus.

Kai baigiamosiose kalbose nurodomos naujos aplinkybės, teismas, pripažinęs, kad reikia nustatyti naujas bylai reikšmingas aplinkybes arba ištirti naujus įrodymus, priima nutartį atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės (CPK 256 str.). Tačiau tai turi būti reti atvejai, pavyzdžiui, kai šalis veda bylą be atstovo ir jai nebuvo pasiūlyta pasirūpinti atstovavimu. Tokiu atveju, baigęs nagrinėti bylą iš esmės, teismas vėl išklauso baigiamąsias kalbas bendrąja tvarka.

Baigiamųjų kalbų dalyviai po baigiamųjų kalbų gali pasinaudoti replikos teise (CPK 254 str.).

Apibendrinant visą teismo nagrinėjimo stadiją galima drąsiai teigti, jog šiai stadijai teisėjas vadovauja maksimaliai pasitelkdamas jam suteiktas CPK numatytas priemones. Pradėdamas teismo posėdį (CPK 158 str. 2 d.) posėdžio pirmininkas ir toliau jam vadovauja suteikdamas proceso dalyviams žodį, atimdamas šią teisę tiems, kurie nevykdo jo nurodymų, imdamasis priemonių procesinių pažeidimų atvejais (CPK X skyrius, 162 str.), išaiškindamas šalims, tretiesiems asmenims, jų atstovams pagal įstatymą teises ir pareigas, šalindamas iš bylos nagrinėjimo visa, kas nesusiję su byla (CPK 158 str. 3 d.), rūpindamasis, kad būtų išsamiai nustatytos esminės bylos aplinkybės, siekdamas šalis sutaisyti (CPK 159 str. 1 d.), pateikdamas klausimus, reikalaujantis paaiškinimų, įrodymų, rinkdamas įrodymus savo iniciatyva, pripažindamas šalies dalyvavimą būtinu (CPK 160 str. 1 d. 1 p.), išaiškindamas neatliekamų procesinių veiksmų teisinius padarinius ir atlikdamas kitus CPK numatytus veiksmus bei užbaigdamas teismo nagrinėjimą sprendimu, priimtu vadovaujantis vidiniu įsitikinimu ir

---

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 “Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga”// http://www.lat.lt/4_tpbuuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=28524; prisijungimo laikas: 2006-10-08.

pagrįstu visapusišku ir objektyviu aplinkybių ištyrimu. Tik imdamasis minėtų CPK priemonių teismas gali užtikrinti civiliniam procesui keliamų tikslų įgyvendinimą – išsamų bylos aplinkybių nustatymą, bylos esmės atskleidimą ir materialiosios tiesos nustatymą, t.y. kad pats teismas, išnagrinėjęs bylą, būtų kiek galima labiau įsitikinęs tam tikrų aplinkybių egzistavimu ar neegzistavimu.

2. 5. Neįsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas apeliacine tvarka

Apeliacinio skundo priėmimo klausimą sprendžia pirmosios instancijos teismo, priėmusio sprendimą, teisėjas (CPK 315 str. 1 d.). Kaip ir civilinės bylos iškėlimo atveju pirmosios instancijos teisme, apeliacinio skundo priėmimo stadijai teisėjas vadovauja formaliai, t.y. jis tikrina ar nėra CPK 303, 428, 436 straipsniuose numatytų ribojimų pateikti apeliacinį skundą, ar tinkami apeliacinio skundo subjektai (CPK 305 str.), ar apeliacinis skundas paduotas nepažeidžiant CPK 307 straipsnyje numatyto termino, ar apeliacinis skundas atitinka procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus (CPK 111, 306, 311 str.), taigi teisėjas nors tiesiogiai nevadovauja šalims, išskyrus nutarties priėmimą, nurodant reikalavimą pašalinti apeliacinio skundo trūkumus (CPK 316 str.), tačiau šis teisėjo atliekamų apeliacinio skundo atitikimo įstatyme numatytiems reikalavimams vertinimas gali būti traktuojamas kaip formalus vadovavimas procesui leidžiantis užtikrinti teisėtą apeliacinės bylos iškėlimą.

Kadangi CPK 323 straipsnyje nurodyta, jog pasibaigus apeliacinio skundo padavimo terminui, keisti (papildyti) apeliacinį skundą yra draudžiama, o remiantis CPK 324 straipsnio antrąja dalimi teismo posėdžio metu šalims draudžiama nukrypti nuo teismui pateiktų procesinių dokumentų turinio, todėl, autorės nuomone, apeliacinės bylos iškėlimo stadijoje teismas turi aktyviai naudotis išaiškinimo pareiga ir jeigu nustatomas terminas apeliaciniam skundui ištaisyti, teismas turėtų išaiškinti šaliai tokio draudimo egzistavimą.

Teisėjas taip pat turi būti aktyvus vertindamas ar apeliacinis skundas neperžengia pirmosios instancijos teismo nustatytų teismo nagrinėjimo ribų. Taigi lyginant civilinės bylos iškėlimą pirmosios instancijos teisme ir apeliacinėje instancijoje vadovavimo procesui aspektu, autorės nuomone, esminių skirtumų nėra.

Lyginant pasirengimo nagrinėti apeliacinę bylą stadiją su šia stadija pirmosios instancijos teisme teisėjo vadovavimo intensyvumas yra žymiai mažesnis ir tai yra sąlygojama keleto priežasčių:

- 1) pati apeliacijos esmė, t.y. neįsiteisėjusio teismo sprendimo ar nutarties teisėtumo patikrinimas bei draudimo pateikti naujus įrodymus principas (Lietuvoje galioja

ribotos apeliacijos modelis⁶⁷) sąlygoja, kad byla apeliaciniame teisme nagrinėjama remiantis surinkta pirmosios instancijos teismo bylos medžiaga, o tai reiškia, kad teismas nerenka įrodymų *ex officio*, nereikalauja naujų įrodymų pateikimo, t.y. pati apeliacijos esmė sąlygoja kitoki (silpnesnį) teisėjo vadovavimo intensyvumo egzistavimą nei pirmosios instancijos teisme. Manytina, tik esant draudimo pateikti naujus įrodymus principo išimtims teisėjo vadovavimo intensyvumas bus didesnis, nes teisėjas kontroliuos naujų įrodymų pateikimo pagrįstumą, įrodymų sąsajumo ir leistinumą klausimus;

- 2) apeliacinės bylos nagrinėjimo ribas apibrėžia apeliacinio skundo faktinis ir teisinis pagrindas bei atsiliepimo į apeliacinį skundą faktinis ir teisinis pagrindas. Ši aplinkybė gali būti traktuojama nevienareikšmiškai. Viena vertus, tai, kad „pirmosios instancijos teisme nustatytos bylos nagrinėjimo ribos išlieka ir apeliacinės instancijos teisme, nes apeliaciniame procese draudžiama kelti naujus reikalavimus ir remtis faktais ar įrodymais, kurie nebuvo teismo nagrinėjimo dalykas pirmosios instancijos teisme (CPK 312, 314, 320 str.)“⁶⁸ lemia teismo pasyvumą, nes jo uždavinys yra susipažinti su bylos medžiaga ir vadovavimo pėdsakų aptikti tuomet sunku. Kita vertus, ši aplinkybė lemia tai, jog teisėjas vertindamas apeliacinį skundą ir atsiliepimą į jį turi būti aktyvus įvertindamas ar neperžengiamos teismo nagrinėjimo ribos nustatytos pirmosios instancijos teisme.

Bylos nagrinėjimo eiga apeliacinės instancijos teisme yra panaši į bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme eigą (CPK 302 str.). Ši eiga priklauso nuo to, kokia forma byla nagrinėjama.

Jeigu byla apeliacine tvarka nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, teismo posėdis susideda iš trijų dalių. Pirmojoje dalyje pranešėjas padaro pranešimą apie bylą, t.y. išdėsto skundžiamo sprendimo, apeliacinio skundo dalyko ir pagrindo, prisidėjimo prie skundo, atsiliepimų į apeliacinį skundą esmę. Antrojoje dalyje visi kolegijos teisėjai pareiškia savo nuomonę. Trečiojoje dalyje balsuojama ir priimama nutartis (CPK 321 str. 2 d.). Kadangi nagrinėjant bylą rašytinio proceso tvarka byloje dalyvaujantys asmenys į teismo posėdį nekviečiami ir teismo posėdis vyksta jiems nedalyvaujant (CPK 319 str. 3 d.), tai apie teisėjo vadovavimą, jį suvokiant kaip byloje dalyvaujančių asmenų, kitų proceso dalyvių veiksmų koordinavimą ir kontroliavimą, kalbėti netikslinga.

---

⁶⁷ G. Ambrasaitė. Apeliacinis procesas: pagrindinės Civilinio proceso kodekso naujovės // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37(29), P. 9.

⁶⁸ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 348.

Kai byla nagrinėjama žodinio proceso tvarka teismo posėdis susideda iš keturių dalių: parengiamosios, bylos nagrinėjimo iš esmės, baigiamųjų kalbų, nutarties priėmimo ir paskelbimo.⁶⁹ Parengiamosios dalies metu kolegijos pirmininkas atlieka visus reikalingus parengiamuosius veiksmus kokius atlieka ir pirmosios instancijos teismo teisėjas išanginėje teismo nagrinėjimo dalyje. Lyginant šias dalis pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose teisėjo vadovavimas pasireiškia vienoda apimtimi, nes bus išsprendžiami identiški klausimai (teismo sudėties paskelbimo, kvieštų dalyvauti teismo posėdyje asmenų atvykimo, jų tapatybės patikrinimo ir kt. klausimai).

Bylą nagrinėjant iš esmės teisėjo vadovavimas pasireiškia naujų įrodymų pateikimo ribojimo kontrole, o dalyvaujančių byloje asmenų kalbų metu - kalbų turinio atitikimo procesiniams dokumentams kontrole. Baigiamųjų kalbų metu teisėjas reikiama atvejais kontroliuos kalbų trukmę bei neleis nukrypti nuo procesinių dokumentų turinio.

Taigi apibendrinant teisėjo vadovavimo intensyvumą, lyginant jį apeliacinėje instancijoje ir pirmojoje instancijoje, teisėjo vadovavimo intensyvumas apeliacinėje instancijoje yra mažesnis ir tai yra sąlygojama pačios apeliacijos esmės.

2. 6. Įsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas kasacine tvarka

Autorės nuomone, kasacinės bylos iškėlimas teisėjo vadovavimo procesui prasme yra panašus į civilinės bylos iškėlimą pirmojoje ir apeliacinėje instancijoje, todėl šioje dalyje į jį dėmesys atkreipiamas nebus ir iš karto bus pereinama prie pasirengimo kasacinės bylos nagrinėjimui stadijos analizės.

Siekiant atskleisti kaip vyksta pasirengimas kasacinės bylos nagrinėjimui teismo posėdyje atkreiptinas dėmesys, jog CPK 352 straipsnio antrojoje dalyje randama tik bendrojo pobūdžio teisės norma, jog „pranešėjas ir kolegijos teisėjai atlieka veiksmus, reikalingus parengiant nagrinėti bylą“, o CPK 340 straipsnio penktojoje dalyje nurodoma, „jeigu šiame skyriuje tam tikrų procesinių veiksmų atlikimas neregamentuojamas, taikomi šio Kodekso 1 – 300 straipsniai, kiek jie neprieštaruja šio skyriaus nuostatom“, taigi pasirengimo kasacinės bylos nagrinėjimui teisme stadiją reikia analizuoti atsižvelgiant į normas reglamentuojančias pasirengimo teismui nagrinėjimui stadiją pirmosios instancijos teisme, kiek tai neprieštaruja kasacinės bylos esmei. Kadangi „kasacinis teismas negali nagrinėti bylos iš esmės, tirti ar iš naujo vertinti faktų ir įrodymų, o yra įgaliotas tikrinti tik teismo sprendimo teisėtumą, t.y. nustatyti, ar žemesnės instancijos teismas nepadarė esminio teisės pažeidimo“⁷⁰, tai ir pasirengimo stadija bus suprantama kitaip. Bylą tiriant pirmosios instancijos teisme pasirengimo stadijoje siekiama

⁶⁹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 299.

⁷⁰ Ten pat. P. 318-319.

išsiaiškinti tiek šalių ginčo apimtį, tiek surinkti įrodymus pagrindžiančius vienų ar kitų aplinkybių egzistavimą ar nebuvimą, todėl teisėjas vadovaudamas pasirengimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijai turi platų spektrą įgaliojimų: atsižvelgdamas į bylos sudėtingumą, aplinkybes pasirinkti tinkamą pasirengimo teisminiam nagrinėjimui formą, pasiūlyti šalims pasirūpinti atstovavimu, patikslinti šalių pareigą įrodinėti, rinkti įrodymus *ex officio*, pripažinti šalies dalyvavimą teismo posėdyje būtinu ir kitus įgaliojimus. Taip pat pirmosios instancijos teisme teisėjas plačiai naudojasi išaiškinimo pareiga. Tuo tarpu kalbant apie kasaciją ir pasirengimo stadiją kasaciniame teisme, autorės nuomone, kalbėti apie vadovavimą sunku - kasacijos atveju teisėjo vadovavimo galimybės sumažėja iki minimumo. Tai lemia pati kasacijos esmė, t.y. kadangi kasaciniame teisme yra tikrinamas įsiteisėjęs apeliacinės instancijos teismo sprendimas ar nutartis (CPK 340 str. 1 d.), tai kasacinis teismas netiria ir nevertina iš naujo faktų, nerenka naujų įrodymų tiek pats *ex officio*, tiek ir naujų įrodymų pateikimo draudimas galioja ir byloje dalyvaujantiems asmenims (CPK 347 str. 2 d.), taigi teismas remiasi pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose surinkta bylos medžiaga. Aplinkybė, kad naujų įrodymų pateikimas yra draudžiamas ir kasacinis teismas sprendžia tik teisės klausimus lemia, jog „rengdamiesi nagrinėti bylą pranešėjas ir kolegijos teisėjai susipažįsta su kasaciniu skundu, byla, išreikalauja su nagrinėjama byla susijusias kitas bylas, analizuoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, atlieka kitus veiksmus, būtinus siekiant tinkamai pasirengti kasaciniam bylos nagrinėjimui“.⁷¹ Taigi, gavęs kasacinį skundą ir atsiliepimą į jį teismas atlieka bylos medžiagos analizę ir vadovavimas šioje stadijoje gali pasireikšti nebent kaip įpareigojimas pašalinti atsiliepimų į kasacinį skundą trūkumus (CPK 351 str. 1 d.).

Kasacinės bylos teismo nagrinėjimo tvarka priklauso nuo kasacinio proceso formos. CPK 356 straipsnio pirmoji dalis nustato bendrąją taisyklę, kad kasacinė byla nagrinėjama rašytinio proceso tvarka. Kasacinė byla rašytinio proceso tvarka nagrinėjama teismo posėdyje, tačiau byloje dalyvaujantys asmenys į teismo posėdį nekviečiami ir posėdis vyksta jiems nedalyvaujant (CPK 353 str. 3 d.). Rašytinis kasacinis procesas reiškia, kad byla Lietuvos Aukščiausiam Teismui nagrinėjama tik pagal rašytinę medžiagą, žodiniai šalių ar jų advokatų argumentai neleidžiami. Taigi šiuo atveju kalbėti apie teisėjo vadovavimą netikslinga.

Žodinio bylos nagrinėjimo atveju kasatorius ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys gali dalyvauti posėdyje asmeniškai ar su savo atstovu arba pavesti bylą vesti atstovui. Žodinio proceso atveju teismo posėdis susideda iš įžanginės dalies, kasacinės bylos nagrinėjimo iš esmės ir nutarties priėmimo ir paskelbimo.

Teismo nagrinėjimo dalys kasacijos atveju savo turiniu labai panašios į teismo nagrinėjimo dalis pirmosios instancijos teisme. Tačiau nors teismo nagrinėjimo dalys savo

---

⁷¹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 342.

turiniu ir sutampa skiriasi pats vadovavimo intensyvumas, t.y. jis yra mažesnis. Tai lemia keletas priežasčių:

- 1) kasaciniame teisme sprendžiami tik teisės klausimai, naujos aplinkybės, nauji įrodymai netiriami, o teismo nagrinėjimo dalykas yra teismo sprendimo teisėtumas ar neteisėtumas. Taigi bylos nagrinėjimo kasaciniame procese ribos yra kasaciniame skunde nurodyti kasacijos pagrindai ir atsiliepime į kasacinį skundą išdėstyti argumentai, susiję su skundžiamo teismo sprendimo (nutarties) ar jo dalies teisėtumu ar neteisėtumu. Kaip buvo minėta anksčiau, kasacinis teismas remiasi pirmosios instancijos ir apeliacinės instancijos teismų surinkta bylos medžiaga, o bylą kasacinis teismas išstudijuoja pasirengimo teismui nagrinėjimui metu, taigi teismo nagrinėjimo metu belieka išklausti teisinius byloje dalyvaujančių asmenų argumentus;
- 2) nors teismo nagrinėjimo metu šalis asmeniškai gali dalyvauti viena teismo posėdyje, tačiau tikėtina, kad dažniau šalis dalyvaus kartu su atstovu ar paves vesti bylą atstovui, nes teisinių argumentų pateikimas reikalauja teisinių žinių turėjimo, taigi, autorės nuomone, kasacinis teismas mažesne apimtimi naudosis išaiškinimo pareiga, nes advokatai turi išmanyti teisę.

Apibendrinant galima teigti, kad civilinės bylos iškėlimo atveju atrankos kolegija procesui vadovauja formaliai, t.y. tikrindama kasacinio skundo pagrįstumą, o pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje apie vadovavimą kalbėti sunku, nes pasirengimas vyksta teisėjams susipažįstant su byla ir byloje dalyvaujantys asmenys praktiškai šioje stadijoje neveikia, išskyrus atsiliepimų į kasacinį skundą pareiškimą, taigi vadovavimas šioje stadijoje gali pasireikšti nebent kaip trūkumų šalinimo instituto taikymas netikslaus atsiliepimo į kasacinį skundą atveju. Tuo tarpu teismo nagrinėjimo metu teisėjas yra aktyvus, vadovauja teismo posėdžiui, tačiau jo vadovavimo intensyvumas mažesne apimtimi nei pirmosios instancijos teisme yra nulemtas kasacijos esmės – teisės klausimų sprendimo ir aplinkybės, kad šioje instancijoje reikalinga kvalifikuota advokato pagalba, o tai lemia išaiškinimo pareigos apimtį susiaurinimą.

3. TEISĖJO GALIMYBĖS VALDYTI PIKTNAUDŽIAVIMO PROCESINĖMIS TEISĖMIS ATVEJUS

Atsakomybė už proceso eigą remiantis galiojančio CPK nuostatomis tenka ne tik teismui, bet ir proceso šalims, kurios skatinamos laiku ir tinkamai vykdyti savo procesines pareigas.⁷² Atsakomybės paskirstymą tiek teismui, tiek šalims lemia CPK 8 straipsnyje įtvirtintas kooperacijos (bendradarbiavimo) principas, nes jis įpareigoja tiek teismą, tiek šalis imtis priemonių, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta. Vadinasi, kooperacijos principas įpareigodamas aktyviam būti tiek teismui, tiek šalims siekiant tinkamo bylos išnagrinėjimo, tokiu būdu kartu numato ir atsakomybę už tinkamą pareigų nevykdymą ar nesąžiningą elgesį procese (pavyzdžiui, CPK 77, 95, 101, 186, 246 str.). „Būtent teismui tenka pareiga rūpintis, jog teise kreiptis į teismą pradėjus bylinėjimąsi, toliau būtų *sąžiningai* naudojamosi visais proceso įstatymo suteikiamais teisiniais instrumentais“.⁷³ Tai pabrėžiama ir teismų praktikoje: „teismas, nustatęs, kad savo procesinėmis teisėmis asmuo piktnaudžiauja, privalo *ex officio* šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir jų pasekmes“.⁷⁴ Šalių pareigų nevykdymas, netinkamas vykdymas, piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis ir teismo galimybės kovoti su nesąžiningomis ginčo šalimis, procesinės priemonės, kurių pagalba teisėjas gali valdyti piktnaudžiaujančias procesus ar netinkamai vykdančias savo pareigas šalis, kontroliuoti procesą nukreipiant jį tinkama linkme ir bus šios darbo dalies tyrimo centru.

3. 1. Sprendimas už akių kaip viena iš kovos su piktnaudžiaujančia procesu šalimi forma

„Kiekvieną proceso dalyvį elgtis sąžiningai įpareigoja Konstitucijos 28 straipsnis ir CPK 7 straipsnis“.⁷⁵ CPK 7 straipsnio antroje dalyje numatyta, kad dalyvaujantys byloje asmenys turi sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai. Be to, pareigą šalims sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis įtvirtina CPK 42 straipsnio penktoji

⁷² V. Valančius. Kai kurie naujojo Civilinio proceso kodekso bruožai // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20), P. 199.

⁷³ V. Valančius. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 21.

⁷⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalienė v AB „Turto bankas“ (bylos Nr. 3K-3-999/2001, kat. 84; 87. 1; 115; 117).

⁷⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje 305-osios DNSB „Bokštas“ v Vilniaus miesto valdyba, Vilniaus miesto savivaldybės rejestro tarnyba (bylos Nr. 3K-3-512/2002 m., kat. 15. 2. 1. 1; 15. 2. 1. 2; 21. 2. 2. 9; 21. 4).

dalis.⁷⁶ „Reikalavimo sąžiningai naudotis savo teisėmis pažeidimas yra piktnaudžiavimas teise“.⁷⁷

„CPK 128 straipsnio 6 dalis įtvirtina dalyvaujančių byloje asmenų pareigą domėtis nagrinėjamos bylos eiga, veikti už greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, taip užtikrinamas civilinio proceso tikslų įgyvendinimas, taip pat atskleidžiamas vienas iš svarbiausių procesinių teisių paskirties aspektų – garantuoti operatyvų ir teisingą bylos išnagrinėjimą.“⁷⁸ Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu, greitu bylos išnagrinėjimu, sąžiningu naudojimusi procesinėmis teisėmis šaliai atsiranda nuo pat proceso pradžios ir galioja visą bylos nagrinėjimo laiką.⁷⁹

Jau minėta šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu reiškia, kad „kiekviena šalis savo argumentus ir įrodymus privalo pateikti teismui taip, kaip to reikia rūpestingam proceso pravedimui, siekiant, kad byla būtų išnagrinėta per kiek įmanoma trumpą laiką.“⁸⁰ Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimas tiesiogiai lemia proceso koncentruotumo principo įgyvendinimą, kadangi tik tuo atveju, jeigu šalis nuo pat pradžių rūpestingai, kaip to reikia pagal bylos nagrinėjimo eigą, teikia savo argumentus ir įrodymus, sudaroma reali galimybė išnagrinėti bylą jau per pirmąjį teismo posėdį bei išvengiama „lašinio“ informacijos pateikimo būdo ir kartu proceso vilkinimo.⁸¹

Kai šalis neįgyvendina savo pareigos rūpintis proceso skatinimu arba ją įgyvendina netinkamai teisėjas įgalinamas arba priimti sprendimą už akių, arba atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus.⁸² Kadangi apie teismo teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus jau buvo kalbėta anksčiau, todėl detaliau bus aptariamas tik sprendimo už akių priėmimas.

Sprendimo už akių priėmimo galimybė įtvirtinama Lietuvos CPK 285 – 289 straipsniuose. Lietuvos CPK numato, kad sprendimas už akių gali būti priimamas, jeigu šalis neatvyksta į teismo posėdį arba neatlieka įstatyme numatyto procesinio veiksmo (pavyzdžiui, nepateikia atsiliepimo į pareikštą ieškinį).⁸³ Ši galimybė gali būti realizuojama tiek ieškovo, tiek

---

⁷⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1. P. 373.

⁷⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje 305-osios DNSB „Bokštas“ v Vilniaus miesto valdyba, Vilniaus miesto savivaldybės rejestro tarnyba (bylos Nr. 3K–3–512/2002 m., kat. 15. 2. 1. 1; 15. 2. 1. 2; 21. 2. 2. 9; 21. 4).

⁷⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalienė v AB „Turto bankas“ (bylos Nr. 3K-3-999/2001 m., kat. 84; 87. 1; 115; 117).

⁷⁹ V. Nekrošius. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese // Teisė. 2004, Nr. 51, P. 84.

⁸⁰ U. Kallweit. Die Prozessfoerderungspflicht der Parteien und die Praekclusion verspaeteten Vorbringens im Zivilprozess nach der Vereinfachungs-Novelle vom 3. 12. 1976. Frankfurt/M, 1983. S. 1.

⁸¹ V. Nekrošius. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese // Teisė. 2004, Nr. 51, P. 74.

⁸² Ten pat. P. 74.

⁸³ Ten pat. P. 77.

atsakovo, tiek trečiojo asmens pareiškiančio savarankiškus reikalavimus atžvilgiu (CPK 285 str.). Norint priimti sprendimą už akių turi būti tenkinamos šios sąlygos:

1) šalies pasyvumas, kuris kaip sprendimo už akių priėmimo pagrindas, gali pasireikšti dvejopai:

- a) pasyvumas gali pasireikšti tuo, kad šalis be pateisinamų priežasčių per teismo nustatytą terminą nepateikia parengiamųjų procesinių dokumentų, nors tokią pareigą jai numato įstatymas. Sprendimas už akių gali būti priimamas, jeigu atsakovas nepateikia atsiliepimo į ieškinį. Tokia atsakovo pareiga numatyta CPK 142 straipsnyje. Jeigu teismas pasirenka pasirengimo nagrinėti bylą teisme šalims apsikeičiant parengiamaisiais dokumentais būdą, sprendimą už akių galima taip pat priimti ieškovui nepateikus dubliko, atsakovui nepateikus tripliko bei šalims nepateikus kitų parengiamųjų dokumentų. Atkreiptinas dėmesys, kad CPK tiesiogiai nenumatyta sprendimo už akių priėmimo galimybė, kai nepateikiamas dublikas, triplikas arba kitas (vėlesnis) parengiamasis procesinis dokumentas. Tačiau netiesiogiai šią galimybę patvirtina tai, jog ieškinyje ir atsiliepime į jį reikalaujama nurodyti šalies nuomonę dėl sprendimo už akių priėmimo kitai šaliai nepateikus dubliko, tripliko ir kito parengiamojo dokumento (CPK 135 str. 1 d. 5 p., 142 str. 2 d. 4 p.).⁸⁴ Atsižvelgdamas į tai šią galimybę patvirtino ir Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyrius 2004 m. kovo 18 d. konsultacijoje,⁸⁵
- b) pasyvia šalis gali būti laikoma, jeigu be svarbių priežasčių neatvyksta į žodinį procesą (parengiamąjį posėdį ar teismo posėdį). Nepateisinamas ir toks pasyvumas, kai iki posėdžio neatvykusi šalis nepraneša teismui apie svarbias neatvykimo priežastis.⁸⁶

Atkreiptinas dėmesys, jog įvertinant pirmąją sprendimo priėmimo už akių sąlygą, reikia turėti omenyje, kad priimant sprendimą už akių viena šalis turi būti aktyvi. „Jeigu abi šalys pasyvios, nepaisant ankstesnių jų prašymų priimti sprendimą už akių kitos šalies atžvilgiu, sprendimas už akių negali būti priimtas. Pareiškimas tuomet paliekamas nenagrinėtas, t.y. byla užbaigiama nepriėmus sprendimo dėl ginčo esmės (CPK 230 str. 3 d., 296 str. 6 p.).“⁸⁷

2) kita būtina sprendimo už akių priėmimo sąlyga greta šalies pasyvumo yra tinkamas jos informavimas. „Visada priimdamas sprendimą už akių teismas privalo

⁸⁴ R. Simaitis. Sprendimas už akių // Justitia. 2004, Nr. 3 (51), P. 33.

⁸⁵ Teismų praktika. 2004, Nr. 21. P. 18.

⁸⁶ R. Simaitis. Sprendimas už akių // Justitia. 2004, Nr. 3 (51), P. 33.

⁸⁷ Ten pat. P. 34.

įsitikinti, kad neatvykusiai į teismo posėdį šaliai yra tinkamai pranešta apie teismo posėdžio laiką ir vietą, o atsakovui taip pat tinkamai pranešta apie būtinybę pateikti atsiliepimą į pareikštą ieškinį. Be to, neatvykimo į teismo posėdį arba atsiliepimo nepateikimo priežastis teismas turi pripažinti nesvarbiomis arba jos teismui apskritai neturi būti žinomos“; ⁸⁸

- 3) dispozityvumo principas lemia, kad sprendimas už akių priimamas tik aktyviosios šalies prašymu (CPK 285 str. 1 d.). Siekiant iš anksto išsiaiškinti šalies nuomonę dėl sprendimo už akių priėmimo, kai priešinga šalis nepateikia atsiliepimo į ieškinį, dubliko, tripliko arba kito parengiamojo dokumento, įstatymas nustato šalių pareigą ieškinyje ir atsiliepime į ieškinį nurodyti nuomonę dėl sprendimo už akių priėmimo (CPK 135 str. 1 d. 5 p., 142 str. 2 d. 4 p.). Jeigu šalis šios pareigos neįvykdo, teismas turi imtis priemonių procesinių dokumentų trūkumams ištaisyti (CPK 115 str. 2 d.). Savo iniciatyva priimti sprendimą už akių teismas negali, tačiau „žodinio bylos nagrinėjimo ir pasirengimo nagrinėti bylą parengiamajame posėdyje atvejais teismas, matydamas, kad egzistuoja visos kitos sprendimo už akių priėmimo sąlygos, turi pats inicijuoti šalies nuomonės dėl sprendimo už akių priėmimo išaiškinimą (CPK 285 str.). Kadangi socialinei civilinio proceso mokyklai būdingas kooperacijos principas (CPK 8 str.) ir jį atitinkanti teismo išaiškinimo pareiga (CPK 158 str. 3 d.), neturinčiai pakankamai teisinių žinių ir dėl to nesuprantančiai sprendimo už akių esmės bei neatstovaujamai advokato šaliai teismas turėtų išaiškinti sprendimo už akių esmę ir jo priėmimo teisinius padarinius.“⁸⁹

Sprendimas už akių gali būti priimamas tik dėl tų ieškinio reikalavimų, apie kuriuos atsakovas buvo informuotas CPK nustatyta tvarka (CPK 285 str. 2d.). Šios normos tikslas yra garantuoti asmens teisės būti išklaustam įgyvendinimą.

Didesnio viešojo intereso byloje, kur teismui vienareikšmiškai tenka pareiga siekti išsiaiškinti materialiąją tiesą (šeimos byloje – CPK 378 str., ypatingosios teisenos byloje – CPK 443 str. 9 d.) sprendimą už akių priimti draudžiama. Nors įstatymuose tai nėra tiesiogiai įvardyta, didesnio viešojo intereso bylomis taip pat laikytinos bankroto ir restruktūrizavimo bylos. Šiose bylose teismas taip pat neturėtų priimti sprendimo už akių.⁹⁰

---

⁸⁸ V. Nekrošius. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese // Teisė. 2004, Nr. 51, P. 77.

⁸⁹ R. Simaitis. Sprendimas už akių // Justitia. 2004, Nr. 4 (52), P. 21.

⁹⁰ R. Simaitis. Sprendimas už akių // Justitia. 2004, Nr. 3 (51), P. 35.

Taigi galimybė priimti sprendimą už akių pasyvios, neatliekančios procesinių pareigų šalies atžvilgiu užtikrina realią galimybę teisėjui kontroliuoti procesą ir įgyvendinti proceso operatyvumo, koncentruotumo ir ekonomiškumo principus.

3. 2. Teismo nuobaudos

Kalbant apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis reikia pabrėžti, kad „piktnaudžiauti savo procesinėmis teisėmis galima tik tyčia, tuo tarpu šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu gali būti nevykdoma ir dėl neatsargumo“.⁹¹ Siekdamas išaiškinti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sampratą ne kartą šiuo klausimu pasisakė ir Lietuvos Aukščiausiasis teismas: „[...] procesinių teisių įgyvendinimas tokiu būdu, kuriuo nepagrįstai, prieštaraujant procesinių teisių paskirčiai, suvaržomos kitų asmenų turimos teisės ir teisėti interesai, pažeidžiamas viešasis interesas, laikytinas piktnaudžiavimu procesu – neteisėtu veiksmu“.⁹² Piktnaudžiavimas procesu gali pasireikšti įvairiomis formomis, pavyzdžiui, kaip:

- 1) aiškiai nepagrįsto ieškinio pareiškimas;
- 2) vengimas atvykti į teismą. Atkreiptinas dėmesys, kad iš privatinųjų teisinių santykių kilusiuose ginčuose vengimas atvykti į teismą bus laikomas piktnaudžiavimu procesine teise ar šalies nesąžiningumu tik tada, kai teismas šalies dalyvavimą teismo posėdyje pripažįsta būtinu arba šalies privalomą dalyvavimą teismo posėdyje numato įstatymai;
- 3) teismo nurodymų nevykdymas;
- 4) bylos vilkinimas;
- 5) aiškiai nepagrįstų nušalinimų teisėjams pareiškimas ir panašiai.

Kovai su piktnaudžiaujančiomis procesinėmis teisėmis šalimis ir kitais proceso dalyviais įstatymų leidėjas CPK įtvirtina galimybę teisėjui pasinaudoti teismo nuobaudomis – sankcijomis, kurios gali būti teismo skiriamos už procesinių pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą.

Teismo nuobaudos yra:

- 1) įspėjimas;
- 2) pašalinimas iš teismo posėdžių salės;
- 3) bauda;
- 4) areštas;
- 5) nuostolių atlyginimas.

⁹¹ V. Nekrošius. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese // Teisė. 2004, Nr. 51, P. 74.

⁹² LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-1241/2001, kat. 84.

Įspėjimas ir pašalinimas iš teismo posėdžių salės gali būti skiriami pasirengimo teisminiam nagrinėjimui ir teisminio nagrinėjimo stadijose. Kaip numatyta CPK 104 straipsnio pirmojoje dalyje įspėjimas yra skiriamas asmenims, nagrinėjant bylą pažeidžiantiems teismo posėdžio tvarką. Jo skyrimo galimybė numatyta CPK 162 ir 237 straipsniuose. Pašalinimas iš teismo posėdžių salės gali būti skiriamas tik tuo atveju, jei prieš tai buvo skirtas įspėjimas (CPK 105 str. 1 d., 162 str. 2, 3 ir 4 d., 237 str.).

Pagrindinė nuobauda, kurią teismas skiria už procesinių pareigų nevykdymą – bauda. Baudos skiriamos CPK numatytais atvejais ir nustatyto dydžio (CPK 106 str. 1 d.). Teismo baudos gali būti skiriamos:

- 1) šaliai – nustačius CPK 95 straipsnio pirmojoje dalyje numatytus piktnaudžiavimo atvejus;
- 2) šalims – už neatvykimą į teismo posėdį, jeigu įstatymai nustato jų pareigą dalyvauti teismo posėdyje arba teismas pripažino šalies dalyvavimą būtinu ir nėra galimybės priimti sprendimą už akių (CPK 246 str. 3 d.);
- 3) byloje dalyvaujantiems asmenims – už nevykdymą pareigos pranešti teismui apie procesinių dokumentų įteikimo vietos pasikeitimą (CPK 121 str. 3 d.);
- 4) byloje dalyvaujantiems asmenims, kitiems proceso dalyviams (liudytojams, vertėjams, ekspertams) ir kitiems asmenims, piktybiškai nepaklususiems teismo posėdžio pirmininko nurodymams arba pažeidusiems tvarką vykstant teismo posėdžiui (CPK 162 str. 6 d.);
- 5) byloje dalyvaujantiems asmenims – už priesaikos sulaužymą (CPK 186 str. 6 d.);
- 6) asmenims, dėl kurių kaltų veiksmų neįvykdytas teismo reikalavimas pateikti turimus rašytinius įrodymus arba teismui nepranešta, kad rašytinio įrodymo negalima pateikti dėl svarbių priežasčių, arba nurodytas priežastis teismui pripažinus nesvarbiomis (CPK 199 str. 6 d.);
- 7) asmenims, dėl kurių kaltų veiksmų neįvykdytas teismo reikalavimas pateikti turimus daiktinius įrodymus arba teismui nepranešta, kad daiktinio įrodymo negalima pateikti dėl svarbių priežasčių (CPK 207 str.);
- 8) asmenims, dėl kurių kaltų veiksmų pažeidžiami draudimai, nurodyti CPK 145 straipsnio pirmosios dalies 6 – 8 ir 12 punktuose, t.y. draudimas atsakovui dalyvauti tam tikruose sandoriuose arba imtis tam tikrų veiksmų; draudimas perduoti kitiems asmenims turtą arba vykdyti kitas prievoles; draudimas išvykti iš nuolatinės gyvenamosios vietos; įpareigojimas atlikti veiksmus, užkertančius kelią žalai atsirasti arba padidėti;
- 9) ekspertui – už neatvykimą pagal teismo šaukimą (CPK 215 str. 1 d.);

- 10)vertėjui – už neteisėtą atsisakymą atlikti savo pareigas (CPK 240 str. 4 d.);
- 11)šalies atstovui - už neatvykimą be svarbių priežasčių į teismo posėdį, kai neatvykus teismas atideda bylos nagrinėjimą (CPK 246 str. 3 d.);
- 12)juridinio asmens vadovui, dėl kurio kaltės atstovas neatvyko į teismo posėdį (CPK 246 str. 3 d.);
- 13)trečiesiems asmenims, nepareiškiantiems savarankiškų reikalavimų, ar jų atstovams, be svarbių priežasčių neatvykusiems į teismo posėdį (CPK 247 str. 3 d.);
- 14)liudytojui, vertėjui, ekspertui, be svarbių priežasčių neatvykusiems į teismo posėdį (CPK 248 str. 2 d.);
- 15)kreditoriui, nesąžiningai teismo įsakymo tvarka pareiškusiam aiškiai nepagrįstą reikalavimą (CPK 440 str.);
- 16)asmeniui, padavusiam aiškiai nepagrįstą pareiškimą pripažinti fizinį asmenį neveiksiu arba ribotai veiksmu (CPK 463 str. 4 d.) ir panašiai.

Daugeliu įstatyme numatytų atvejų nustatytas baudos dydis yra iki tūkstančio litų, todėl, atsižvelgdamas į padaryto pažeidimo pobūdį ir pažeidimą padariusio asmens veiksmus bei kitas reikšmingas aplinkybes, teismas turi teisę atskirai nustatyti konkretų skiriamos baudos dydį. Piktnaudžiaujančiai savo teisėmis šaliai teismas gali skirti iki dvidešimties tūkstančių litų dydžio baudą.

Areštas gali būti skiriamas byloje dalyvaujantiems asmenims, kitiems proceso dalyviams ir asmenims, esantiems teismo posėdžių salėje, už piktybišką teismo posėdžio pirmininko nurodymų nevykdymą arba teismo posėdžio tvarkos pažeidimus (CPK 162 str. 6 d.).

Teismų praktikoje neretai pasitaiko, kad šalys dėl įvairių priežasčių įvairiais būdais vilkina teisminį bylos nagrinėjimą. Siekiant įgyvendinti proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principus, į proceso įstatymą įtraukta nuostata, kad šalis, nesąžiningai pareiškusi nepagrįstą ieškinį arba sąmoningai veikusi prieš teisingą ar greitą bylos išnagrinėjimą, gali būti teismo įpareigota atlyginti kitai šaliai patirtus nuostolius (CPK 95 str. 1 d.). Toks prašymas gali būti pareikštas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos. Tokių nuostolių gali atsirasti dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, negauto atlyginimo ar kitų pajamų ir panašiai.

Taigi, teismo nuobaudų skyrimas ir teisėjo įgyvendinamos pareigos tinkamai išspręsti ginčą pagrindu atsirandantys neigiami procesiniai padariniai (atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, tenkinti prašymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau), kurių kyla dalyvaujantiems byloje asmenims ir kitiems proceso dalyviams nesirūpinant tinkamu bylos nagrinėjimu ir piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis yra apsauginiai elementai, kurių gali imtis

teisėjas vadovaudamas procesui ir įgyvendindamas svarbiausią savo siekį – teisingą ir greitą konflikto išsprendimą.

IŠVADOS

1. Korektiškas proceso pravedimas, kuris įmanomas tik teisėjui gerai išmanant ir taikant proceso teisės normas, yra pirmas žingsnis teisingo ir teisėto sprendimo priėmimo link.
2. Teisėjo vadovavimas civilinės bylos iškėlimo stadijai yra ribojamas dispozityvumo principo.
3. Nepaisant to, kad teisėjo vadovavimas civilinės bylos iškėlimo stadijoje yra daugiau formalus, nes pasireiškia kaip įstatyme numatytų imperatyvių reikalavimų keliamų ieškiniui (pareiškimui, prašymui) laikymosi tikrinimu ir yra ribojamas dispozityvumo principo, tačiau teisėjas turi būti aktyvus vertindamas ieškinio dalyko ir pagrindo apibrėžimą, nes tinkamas ieškinio elementų suformulavimas leidžia apibrėžti teismo bylos nagrinėjimo ribas.
4. Civilinės bylos iškėlimo stadijoje teisėjas aktyvus ir tuomet, kai yra pagrindas naudotis procesinių dokumentų trūkumų šalinimo institutu. Naudojimasis procesinių dokumentų trūkumų šalinimo institutu sąlygoja ir kitą teisėjo aktyvumo pasireiškimo formą – išaiškinimo pareigą.
5. Ypatingosios teisenos atveju teisėjo aktyvumo ribos žymiai platesnės – tam tikrais atvejais bylą teismas gali iškelti *ex officio*.
6. Pasirengimo teismui civilinės bylos nagrinėjimui stadijos įtvirtinimas kaip itin reikšmingos, sėkmingo teismo nagrinėjimo prasme, bei kooperacijos principo įtvirtinimas lemia, kad šioje stadijoje teismas veikia aktyviai, imasi kontroliuojančių, koordinuojančių, nustatančių įpareigojimus veiksmų, nors teismo veiksmai, kaip ir civilinės bylos iškėlimo atveju, yra įtakojami ir ribojami dispozityvumo, rungimosi ir nešališkumo principų.
7. Teisėjo – vadovo vaidmuo pasirengimo teismui civilinės bylos nagrinėjimui stadijoje pasireiškia galimybe pasirinkti tinkamiausią pasirengimo teismui nagrinėjimui formą, teise kontroliuoti ieškovo galimybes keisti ieškinio dalyką ar pagrindą, ieškinio dalyko apimties kontrole ieškinio dalyko keitimo atveju, įrodymų sąsajumo ir leistinumų kontrole, teismo teise atsisakyti priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus, pareiga siekti šalis sutaukyti, galimybe tikslinti šalių pareigą įrodinėti, siūlymu šalims pasirūpinti atstovavimu ir panašiai.
8. Nedispozityviose bylose teisėjui suteikiamos didesnės vadovavimo procesui galimybės praplečiant suteiktą teismui galių ribas.
9. Teismo nagrinėjimo metu teisėjas užima vadovo – organizatoriaus poziciją ir šiai stadijai vadovauja maksimaliai pasitelkdamas jam suteiktas CPK numatytas priemones.

10. Bylą nagrinėjant apeliacine bei kasacine tvarka teisėjo vadovavimo intensyvumas, lyginant su teisėjo vadovavimo intensyvumu pirmosios instancijos teisme, yra mažesnis. Mažesnio teisėjo vadovavimo intensyvumo buvimą šiose civilinio proceso stadijose lemia apeliacijos ir kasacijos esmė.
11. Efektyviam teisėjo – vadovo vaidmens įgyvendinimui teisėjas gali pasitelkti teismo nuobaudų institutą ar kitas neigiamas procesines priemones (atsisakymą priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus, sprendimą už akių).

Literatūra

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Civilinio proceso kodeksas, patvirtintas Lietuvos Respublikos 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX-743 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
3. Lietuvos Respublikos 1994 m. lapkričio 8 d. įstatymas Nr. I-636 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ // Valstybės žinios, 1994, Nr. 93-1809.
4. Lietuvos Respublikos 1996 m. liepos 9 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. I-1445 // Valstybės žinios, 1996, Nr. 67-1606.
5. Lietuvos Respublikos 1998 m. gruodžio 10 d. Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. VIII-959 // Valstybės žinios, 1998, Nr. 112-3106.
6. Lietuvos Respublikos 2000 m. liepos 18 d. Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864 // Žinios, 2000, Nr. 74-2262.
7. Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 “Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga”// http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=28524.
8. Recommendation No (84) 5 on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice // <http://cm.coe.int/stat/E/Public/1984/84r5.htm>.
9. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacija Nr. (94) 12 „Dėl teismų nepriklausomumo, jų veiklos efektyvumo bei vaidmens“ // [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/legal_professionals/judges/instruments_and_documents/R\(94\)12%20Lithuania.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/legal_professionals/judges/instruments_and_documents/R(94)12%20Lithuania.pdf).
10. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841&p_query=&p_tr2=.

Publikacijos:

11. G. Ambrasaitė. Apeliacinis procesas: pagrindinės Civilinio proceso kodekso naujovės // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37(29).
12. G. Ambrasaitė. Pasiruošimo teismiam bylos nagrinėjimui stadija naujajame Civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20).
13. C. Baudenbacher. Rechtsverwirklichung als ökonomisches Problem. Zürich, 1985.
14. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1.
15. Jauernig O. Zivilprozeßrecht. München, 2000.
16. U. Kallweit. Die Prozessfoerderungspflicht der Parteien und die Praeklusion verspäteten Vorbringens im Zivilproyess nach der Vereinfachungsnovelle vom 3. 12. 1976. Frankfurt/M, 1983.
17. Klein F., Engel F. Der Zivilprozeß Österreichs. Mannheim, 1927.
18. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1.
19. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2005. T. 2.
20. Legislative and Judicial Incentives to Early (Amicable) Resolution/ Summary of Report by Judge A. Zalar // <http://www.coe.int/judges>.

21. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principo ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.
22. V. Nekrošius. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. 1999, Nr. 33 (1).
23. V. Nekrošius. Kooperacijos principas civiliniame procese // Teisė. 1999, Nr. 33 (2).
24. V. Nekrošius. Naujasis Civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai // Teisė. 2002, Nr. 44.
25. V. Nekrošius. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese // Teisė. 2004, Nr. 51.
26. E. Novak. Richterliche Aufklärungspflicht und Befangenheit. Bochum, 1991.
27. Siedlecki W., Swieboda Z. Postępowanie nieprocesowe.
28. R. Simaitis. Sprendimas už akių // Justitia. 2004, Nr. 3 (51).
29. R. Simaitis. Sprendimas už akių // Justitia. 2004, Nr. 4 (52).
30. R. Simaitis. Teisminis sutaikymas // Teisė. 2004, Nr. 52.
31. V. Valančius. Kai kurie naujojo Civilinio proceso kodekso bruožai // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20).
32. V. Valančius. Lietuvos Civilinio proceso kodeksas: pirmųjų metų patirtis // Jurisprudencija. 2005, Nr. 69 (61).
33. V. Valančius. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29).
34. I. Žemkauskienė. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29).

Teismų praktika:

35. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje AB „Vakarų bankas“ likvidatorius v UAB „Karolinos turas“ (bylos Nr. 3K-3-249/1999, kat. 45).
36. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje K. Serbenta v Vilniaus Gedimino technikos universitetas (bylos Nr. 3K-3-1013/2000, kat. 1).
37. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje G. Guigienė v V. Guiga (bylos Nr. 3K-3-443/2001, kat. 69. 7; 87. 1; 104).
38. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje G. Kikalienė v AB „Turto bankas“ (bylos Nr. 3K-3-999/2001, kat. 84; 87. 1; 115; 117).
39. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje AB „Kasyba“ v AB „Lietuvos taupomasis bankas“ (bylos Nr. 3K-3-861/2001, kat. 95. 1).
40. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-1241/2001, kat. 84.
41. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje 305-osios DNSB „Bokštas“ v Vilniaus miesto valdyba, Vilniaus miesto savivaldybės rejestro tarnyba (bylos Nr. 3K-3-512/2002 m., kat. 15. 2. 1. 1; 15. 2. 1. 2; 21. 2. 2. 9; 21. 4).
42. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Akvilegija“ v V. Galvonas (bylos Nr. 3K-3-244/2003 m., kat. 95.1; 96).
43. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje AB „Ūkio bankas“ v B. Raižienė, K. Raižys, M. Raižys (bylos Nr. 3K-3-124/2005 m., kat. 106.1).
44. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje R. Rožienė v A. Rožys (bylos Nr. 3K-7-563/2005 m., kat. 75. 2; 75. 6. 2; 75. 8).
45. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje I. M. v G. M. (bylos Nr. 3K-3-178/2006 m.; kat. 75. 4. 2; 75. 4. 3 (S)).
46. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje B. G. dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo (bylos Nr. 3K-3-162/2006 m.; kat. 128. 2 (S)).
47. Teismų praktika. 2002, Nr. 18, P. 77.
48. Teismų praktika. 2004, Nr. 21. P. 18.

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajame darbe siekiama atskleisti teisėjo vadovaujantį vaidmenį. Pirmojoje darbo dalyje aptariamos socialinio civilinio proceso mokyklos idėjos (esančios Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pagrindu) lėmusios aktyvaus teisėjo vaidmens įtvirtinimą civiliniame procese ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso modelis bei aktyvų teisėjo vaidmenį nulemiančios priežastys. Antrojoje darbo dalyje, analizuojant civilinio proceso stadijas, siekiama atskleisti kokių įstatyme numatytų priemonių pagalba teisėjas realizuoja savo vadovaujantį vaidmenį procese bei parodomas teisėjo vadovavimo intensyvumo kitimas priklausomai nuo civilinio proceso stadijos, taip pat atkreipiamas dėmesys ir į tam tikrų bylų kategorijų sąlygojamą teisėjo aktyvumo ribų išplėtimą bei teisėjo vadovavimo intensyvumo kitimą priklausomai nuo ginčo teisenos. Trečiojoje dalyje aptariamos sprendimo už akių priėmimo bei teismo nuobaudų skyrimo galimybės, kaip priemonės padedančios valdyti nesirūpinančias proceso skatinimu ar piktnaudžiaujančias procesinėmis teisėmis šalis bei kitus proceso dalyvius ir padedančios įtvirtinti efektyvų teisėjo – vadovo vaidmenį.

SUMMARY

The aim of this master paper is to reveal the role of a judge. In the first part of the paper the ideas of social civil procedure school (that is essential in the Lithuanian Republic Civil procedure code) defining an active role in civil procedure and the model of civil procedure of Lithuanian Republic are discussed. The second part of the paper deals with analysis of stages of the civil procedure. By analyzing these stages the author of the paper tries to disclose by which means provided in law the judge realizes his (hers) performing role in the procedure. Also the intensity of the judge role depending on the stage of the civil procedure is shown. Attention is paid to certain categories of cases that influence the extension of the judge's activity and the difference of performing intensity depending on contentious proceedings as well. In the third part of the paper the possibilities of making default judgment and judicial penalties assigning as means helping to control parties that overindulge processing right or do not care about the progress of proceedings are discussed.